DESCARTES
MEDITAŢII METAFIZICE
PREFAŢA AUTORULUI CĂTRE CITITOR

M-am mai ocupat de aceste două probleme, a lui Dumnezeu şi a sufletului omenesc, în Discursul în franceză pe care l-am scos la lumină, în anul 1637, cu privire la metoda de a-ţi conduce mai bine raţiunea şi a căutării adevărului în ştiinţă; neavînd atunci intenţia de a trata temeinic lucrurile, ci numai în treacăt, cu scopul ca prin ecoul stîrnit să aflu în ce fel va trebui să le tratez mai apoi: căci mi s-a părut întotdeauna că ele sînt de o atare importanţă, încît am considerat că se cuvine să nu te preocupi de ele doar o singură dată: iar calea pe care am urmat-o pentru a le explica este atît de puţin bătătorită, şi atît de departe de drumurile obişnuite, încît nu mi s-a părut că ar fi fost util să. o înfăţişez în franceză, şi într-o expunere care să poată fi citită de toată lumea, de teama ca nu cumva minţile debile să-şi închipuie că le-ar putea fi îngăduit să încerce această cale.

Însă, întrucît în **Discursul asupra metodei** i-am rugat pe toţi cei care vor găsi în scrierile mele vreun lucru care să merite a fi cenzurat să-mi facă favoarea de a mă încunoştinţa, cum nu mi s-a obiectat nimic mai remarcabil decît două lucruri în legătură cu ceea ce am afirmat tocmai cu privire la aceste două probleme, înainte de a întreprinde o explicaţie a lor mai exactă, vreau să le răspund chiar aici şi în puţine cuvinte.

Primul lucru obiectat are în vedere faptul că spiritul omenesc, reflectînd asupra lui însuşi, nu se cunoaşte ca fiind altceva decît un lucru care gîndeşte, iar din acest fapt nu urmează cu necesitate că natura lui sau esenţa lui nu constă decît numai din aceea că gîndeşte; în aşa fel încît acest cuvînt **numai** exclude toate celelalte lucruri care poate că ar putea fi de asemenea spuse că ar aparţine naturii sufletului.

Obiecţie la care eu răspund că în împrejurarea dată nu a fost deloc intenţia mea de a le exclude în conformitate cu ordinea adevărului acelui lucru (despre care eu nici nu tratam atunci), ci numai după ordinea gîndirii mele; în aşa măsură

încît părerea mea era că eu nu cunosc nimic decît că sînt ceva ce gîndeşte, sau ceva ce are în sine facultatea de a gîndi. |nsă, mai tîrziu voi arăta cum, din aceea că eu nu cunosc nimic altceva care să aparţină spiritului meu, urmează că nici nu există nimic altceva care să-i aparţină în fapt.

Al doilea, presupune că din aceea că eu am în mine ideea a ceva cu mult mai perfect decît sînt eu însumi - nu urmează că această idee este mai perfectă decît mine, şi cu atît mai puţin că există ceea ce este reprezentat prin această idee.

Dar, eu răspund că aici, în acest cuvînt **idee,** există un echivoc: căci, fie că poate fi luat într-un mod material ca o operaţie a minţii mele, şi în acest sens nu se poate spune că ea este mai perfectă decît mine; fie că el poate fi luat într-un mod obiectiv drept lucrul care este reprezentat prin această operaţie, lucru care, chiar dacă nu se presupune deloc că există în afara minţii mele, poate totuşi - datorită esenţei lui - să fie mai perfect decît mine. însă, în cuprinderea acestui tratat, voi arăta în mod mai amplu cum, numai din faptul acesta că eu am în mine ideea unui lucru mai perfect decît mine, urmează că acest lucru există cu adevărat.

Mai mult, cu privire la această materie am văzut încă alte două scrieri destul de ample, dar care nu combat atît argumentele mele, cît concluziile pe care le-am tras, şi fac aceasta folosind argumente luate din locurile comune ale ateilor. Dar nu vreau deloc să le răspund aici de teamă că în acest caz ar trebui ca mai întîi să le expun, apoi întrucît acest soi de argumente nu pot produce nici o impresie asupra minţii acelora care au înţeles bine demonstraţiile mele, apoi şi deoarece capacităţile de a judeca ale celor mai mulţi sînt atît de slabe şi de lipsite de cumpătare încît cele mai adesea mai degrabă se lasă convinşi de primele impresii pe care şi le fac în legătură cu un lucru oarecare, oricît ar putea fi ele de false şi de îndepărtate de dreapta judecată, decît de o combatere solidă şi veritabilă însă înţeleasă doar ulterior.

Voi spune doar la modul general că tot ceea ce zic ateii, pentru a combate existenţa lui Dumnezeu, depinde întotdeauna

fie de faptul că sînt presupuse în Dumnezeu simțăminte omeneşti, fie de faptul că se atribuie spiritelor noastre atîta forță şi înțelepciune încît noi să avem într-adevăr trufia de a vrea să determinăm şi să înțelegem ceea ce Dumnezeu poate şi trebuie să facă; astfel că tot ceea ce ei spun nu ne va produce nici o dificultate, cu condiția doar ca să ne reamintim că trebuie să considerăm spiritele noastre ca fiind lucruri finite şi limitate, iar pe Dumnezeu ca fiind o ființă infinită şi incomprehensibilă.

Acum, după ce am identificat în suficientă măsură atitudinea oamenilor, pornesc iarăşi să tratez despre Dumnezeu şi despre sufletul omenesc, şi în acelaşi timp să pun bazele filozofiei prime, dar fără să mă aştept la nici o laudă din partea vulgului, şi nici nu sper că îmi va fi citită cartea de prea mulți. Ba dimpotrivă, nu voi sfătui pe nimeni niciodată să o citească decît pe acei care vor avea ambiția să mediteze împreună cu mine în mod serios, şi care au puterea de a-şi detaşa spiritul de frecventarea simțurilor şi de a şi-1 elibera deplin de tot soiul de prejudecăți; inşi despre care nu ştiu decît că prea sînt în extrem de mic număr.Iar cît despre cei care, fără a se îngrijora prea mult de ordinea demonstrațiilor mele şi de legătura dintre ele, se vor amuza să epi-logheze asupra fiecăreia dintre părți, cum fac atîția alții, aceia, zic eu, nu vor avea mare folos de pe urma lecturii acestui tratat; şi cu toate că vor găsi poate ocazia de a ințepa în cîteva locuri, cu mare dificultate vor putea ei să obiecteze ceva constrîngător şi care să fie demn de răspuns.

Şi cu atît mai mult cu cît nu promit nimănui că îi voi da satisfacție dintru început, şi că nu mă consider ca fiind în stare de mai multe decît cred că pot prevedea tot ceea ce ar putea constitui dificultatea fiecăruia, voi expune mai întîi în aceste Meditații chiar gîndurile datorită cărora m-am convins că m-am înălțat pînă la o sigură şi evidentă cunoaştere a adevărului, cu scopul de a vedea dacă, prin intermediul aceloraşi gînduri care m-au convins pe mine, tot la fel îi voi putea convinge şi pe alții, şi, după aceasta, voi răspune obiecțiilor care mi-au fost făcute de persoane avînd inteligență şi o concepție, cărora eu le-am trimis Meditațiile mele pentru a fi examinate înainte de

a le fi dat la tipar; căci mi-au fost făcute într-un număr atît de mare şi sînt atît de diferite, încît îndrăznesc să mă asigur că altcuiva îi va fi dificil să-mi propună vreuna, care să fie importantă, şi care să nu fi fost atinsă aici deloc.

Din acest motiv îi implor pe cei care doresc să citească aceste Meditații să nu-şi formeze nici o părere înainte ca mai întîi să nu-şi fi dat osteneala de a citi toate aceste obiecții şi răspunsurile pe care li le-am dat.

De-o vreme, am prins a-mi da seama că, încă din primii mei ani de viață, am luat drept adevărate un mare număr de opinii false, şi că ceea ce am întemeiat, de atunci încoace, bazîndu-mă pe principii atît de prost asigurate, nu poate fi decît extrem de îndoielnic şi nesigur; astfel că, o dată în viața mea, va trebui să mă angajez cu toată seriozitatea să mă descotorosesc de toate opiniile pe care le-am acceptat pînâ atunci să-mi ocupe încrederea, şi, dacă vreau să stabilesc ceva ferm şi definitiv în ştiințe, să încep totul din nou, de la fundamente. Dar întrucît mi s-a părut că această operă este extrem de mare, m-am decis să aştept să ajung la o vîrstă într-atît de matură, încît să nu-mi mai pot pune speranțele într-o alta de după ea; ceea ce m-a făcut să-mi amîn lucrarea aşa de mult, încît de acum înainte cred că aş comite o greşeală, dacă timpul care mi-a rămas pentru a acționa - l-aş mai întrebuința pentru deliberări.

Aşadar, acum cînd spiritul meu s-a eliberat de orice griji, şi cînd am izbutit să-mi asigur un trai fără probleme într-o solitudine netulburată de nimeni, îmi voi da osteneala în mod serios şi cu deplină libertate să distrug îndeobşte toate opiniile mele vechi. însă, pentru a-mi realiza această intenție, nu va fi necesar să dovedesc că ele, toate, sînt false, țintă căreia poate că nu i-aş da niciodată de capăt; ci voi considera chiar şi cel mai mic motiv de îndoială ca suficient pentru a le respinge pe toate, aceasta cu atît mai mult cu cît judecata m-a convins deja că nu trebuie să mă împiedic, cu mai puțină îngrijorare, de a da crezare lucrurilor care nu sînt sigure în mod deplin şi

neîndoielnice, față de acelea care ne apar în chip manifest ca fiind false. Iar pentru a le îndepărta pe toate nu este necesar ca să le examinez pe fiecare în particular, ceea ce ar fi o muncă infinită, ci, întrucît ruinarea temeliilor trage după sine în mod necesar tot restul edificiului, voi asalta mai întîi principiile, pe care se bazează toate opiniile mele vechi.

Tot ceea ce am acceptat pînă în prezent ca fiind deplin adevărat şi cert, am aflat de la simțuri, sau prin intermediul simțurilor; însă mi-a fost dat să constat adeseori că aceste simțuri sînt înşelătoare, şi este mult mai prudent să nu te încrezi niciodată cu totul în aceia care ne-au înşelat o dată.

Dar, deşi simțurile ne înşeală uneori, îndeosebi în privința lucrurilor mai puțin sensibile şi situate la o distanță foarte mare, poate că există şi multe altele, în legătură cu care, în mod rațional, nu te poți îndoi, cu toate că le cunoaştem tocmai prin intermediul respectivelor simțuri; de exemplu, că eu sînt aici, aşezat lîngă sobă, îmbrăcat în halat, avînd în mînă această coală de hîrtie, şi atîtea altele de aceeaşi natură. Şi cum aş putea să neg că aceste mîini şi corpul acesta sînt ale mele? Decît dacă nu cumva mă aşez în rîndul celor smintiți, al căror creier este atît de deranjat şi de întunecat de aburii negri ai bilei, încît dau fără întrerupere asigurări fie că ei sînt regi, pe cînd ei sînt de fapt foarte sărmani; fie că sînt înveşmîntați în aur şi purpură, pe cînd ei sînt complet goi; sau îşi imaginează că sînt ulcioare, sau că au un corp din sticlă. Dar aceştia sînt nebuni, şi cum aş fi eu mai puțin extravagant, dacă m-aş conduce după exemplul lor? Cu toate acestea, am de luat în seamă aici faptul că sînt om, şi drept consecință că am obiceiul de a dormi şi de a-mi imagina în visele mele aceleaşi lucruri, sau uneori şi mai puțin plauzibile, ca şi cele ale respectivilor smintiți, pe care ei le au fiind treji. De cîte ori nu mi s-a întîmplat să visez noaptea, că mă găsesc în acest loc, că sînt îmbrăcat, că sînt lîngă sobă, cu toate că eram complet gol înăuntru în patul meu? îmi pare într-adevăr acum că această coală de hîrtie nu o privesc deloc cu ochii adormiți; că acest cap pe care tocmai îl mişc nu a ațipit deloc; că întind această mînă, şi că o simt - cu intenția clară şi cu o hotărîre

bine deliberată: ceea ce se întîmplă în somn nu pare a fi deloc aşa de clar şi nici atît de distinct ca toate acestea la care mă refer. Dar, gîndindu-mă cu o mai mare atenţie la acestea, îmi amintesc că, în timp ce dormeam, m-am înşelat adesea cu iluzii asemănătoare. Şi zăbovind asupra acestei idei, îmi apare atît de evident că nu există deloc indicii concludente, nici semne îndeajuns de sigure cu ajutorul cărora s-ar putea deosebi în mod clar veghea de somn, încît sînt cu totul uimit; iar uimirea mea este atît de mare încît este capabilă ca aproape să mă convingă că dorm.

Să presupunem deci, acum, că am adormit, că toate particularităţile acestea, şi anume, că deschidem ochii, că ne mişcăm capul, că ne întindem mîinile, şi alte lucruri asemănătoare, nu sînt decît iluzii înşelătoare; şi să ne gîndim că nici mîinile noastre, nici întregul nostru corp, nu sînt poate aşa cum le vedem noi. Totuşi trebuie să recunoaştem că cel puţin lucrurile, pe care ni ie imaginăm cînd visăm, sînt ca nişte tablouri şi nişte picturi, care nu pot fi create decît prin asemănare cu vreun lucru real şi adevărat; şi că astfel, cel puţin, aceste lucruri generale, şi anume nişte ochi, un cap, nişte mîini, şi tot restul corpului - nu sînt lucruri imaginare, ci adevărate şi existente. Căci, de fapt, pictorii, chiar şi atunci cînd se străduiesc cu cea mai mare ingeniozitate să reprezinte nişte sirene şi nişte satiri, cu ajutorul unor forme bizare şi nemaipomenite, nu le pot atribui totuşi nişte forme şi nişte naturi cu desăvîrşire noi, ci fac doar un anumit amestec şi o compunere de membre ale unor felurite animale; sau, chiar şi dacă imaginaţia lor este atît de extravagantă încît să inventeze unele lucruri aşa de noi, încît niciodată n-am văzut ceva asemănător, şi astfel opera lor să ne reprezinte un lucru exclusiv fabricat şi neadevărat în mod absolut, chiar şi în acest caz este sigur că cel puţin culorile cu ajutorul cărora au fost înfăţişate acele bizarerii, culorile trebuie să fie autentice.

Şi, cu toate că aceste lucruri generale, precum nişte ochi, un cap, nişte mîini, şi altele asemănătoare, pot fi imaginare, prin acelaşi raţionament trebuie să recunoaştem totuşi că

există lucruri încă şi mai simple şi mai universale care sînt adevărate şi existente; din combinația cărora, nici mai mult şi nici mai puțin decît ca din aceea a cîtorva culori adevărate, se formează toate aceste imagini de lucruri care sălăşluiesc în gîndirea noastră, fie că sînt adevărate şi reale, fie că sînt doar simulacre şi fantastice. Din acest gen de lucruri fac parte natura corporală considerată în general, şi întinderea ei; la un loc forma lucrurilor care au întindere, cantitatea sau mărimea lor, şi numărul lor; precum şi locul în care sînt, timpul care le măsoară durata, şi altele asemănătoare.

Iată de ce, din acestea poate nu vom trage greşit concluzia, dacă vom spune ca fizica, astronomia, medicina, şi toate celelalte ştiințe care depind de luarea în considerare a lucrurilor compuse - sînt extrem de îndoielnice şi nesigure; dar că aritmetica, geometria şi celelalte ştiințe de acest fel, care nu tratează decît despre lucruri extrem de simple şi de o maximă

generalitate, fără să se preocupe prea mult dacă ele sînt în natură, sau nici vorbă ca ele să existe în natură, aceste ştiințe -deci - conțin un anumit caracter sigur şi neîndoielnic. Căci, fie că eu veghez, fie că dorm, doi şi cu trei adunați la un loc vor da întotdeauna numărul cinci, iar un pătrat nu va avea niciodată mai mult de patru laturi, şi nu pare nicidecum cu putjnță ca adevăruri atît de pregnante să poată fi bănuite de vreo falsitate sau de incertitudine.

Cu toate acestea, am în mintea mea o anumită opinie, că există un Dumnezeu care poate face totul, şi care m-a creat facîn-du-mă întocmai aşa cum sînt. însă, cine poate să mă asigure că acest Dumnezeu nu a făcut în aşa fel încît să nu existe nici un pămînt, nici un cer, nici un corp întins, nici o formă, nici o mărime, nici un spațiu, şi cu toate acestea eu să am senzația că toate aceste lucruri există, şi ca toate acestea să nu-mi pară deloc că ar exista altfel decît cum le văd eu. Ba chiar, cum uneori îmi dau seama că alții se înşeală, chiar şi în privința unor lucruri pe care ei sînt convinşi că le ştiu cu cea mai mare certitudine, se poate întîmpla ca el să fi vrut ca eu să mă înşel de fiecare dată cînd fac adunarea lui doi cu trei, sau cînd număr laturile unui

pătrat, sau cînd iau în considerare vreun lucru încă şi mai uşor, dacă se poate imagina ceva care să fie mai uşor de cunoscut decît toate acestea. Dar poate că Dumnezeu nu a vrut ca eu să fiu amăgit în felul acesta, căci se spune că este bun în cel mai înalt grad. Totuşi, dacă să mă fi făcut astfel încît eu să mă înşel întotdeauna - aceasta îi stîrneşte repulsie bunătății sale, se pare că nu-i este în nici un fel contrariu naturii sale, să îngăduie să mă înşel uneori, ba chiar nici măcar nu pot să mă îndoiesc că el nu ar îngădui aceasta.

Vor fi existînd poate aici şi persoane care preferă ca mai degrabă să nege existența unui Dumnezeu atît de puternic, decît să admită că toate lucrurile celelalte sînt nesigure. Dar pentru moment să nu le opunem rezistență, şi să presupunem, dîndu-le lor dreptate, că tot ceea ce se spune aici despre un atare Dumnezeu - nu este decît o fabulă. Totuşi, în orice fel ar presupune ei că eu am ajuns la starea şi la ființa pe care le am, fie că ei le atribuie vreunui destin sau fatalității, fie că le raportează la hazard, fie că ei pretind să se fi întîmplat printr-o succesiune continuă şi printr-o legătură între lucruri, este sigur că, deoarece a greşi şi a te înşela sînt atribute ale imperfecțiunii, cu cît va fi mai slab autorul pe care ei mi-1 atribuie la originea mea, cu atît va fi mai probabil faptul că eu sînt atît de imperfect încît mă înşel întotdeauna. La aceste argumente cu siguranță că nu am nimic de răspuns, dar sînt constrîns să recunosc că, dintre toate opiniile pe care le-am acceptat cîndva să facă parte din convingerile mele ca fiind adevărate, nu există nici măcar una singură de care să nu mă pot îndoi, şi aceasta nu prin vreo nechibzuință sau uşurătate, ci prin argumente foarte puternice şi cumpănite cu maturitate: astfel încît, dacă doresc să descopăr vreun lucru care să fie durabil şi sigur în ştiințe, atunci este necesar ca judecata mea asupra acestor gînduri să o întrerup şi să o suspend pentru viitor, încît să nu le mai acord mai multă încredere, decît fac cu acele lucruri care îmi apar a fi false cu toată evidența.

Dar nu este suficient să fac aceste observații, ci mai trebuie şi să iau seama să-mi amintesc continuu de ele; căci

acele opinii vechi şi bine înfipte în obişnuința mea - îmi vor mai reveni ele adesea în gîndire, lunga şi familiara întrebuințare pe care ele o au în comun cu mine - le dă dreptul să-mi ocupe spiritul chiar şi împotriva voinței mele, şi de a se înstăpîni asupra credinței mele. Şi nu mă voi dezobişnui niciodată de la a fi întotdeauna la dispoziția lor şi de la a avea încredere în ele, atîta timp cît nu le voi considera aşa cum şi sînt ele în realitate, şi adică: într-un anume fel îndoielnice, aşa cum tocmai am arătat, şi cu toate acestea extrem de probabile, în aşa fel încît ai mult mai multă dreptate să le crezi decît să le negi. lată motivul pentru care eu cred că voi da dovadă de mai multă prudență, dacă, adoptînd alternativa contrară, voi întrebuința toată meticulozitatea mea pentru a mă înşela eu însumi, simulînd că toate ideile mele sînt false şi imaginare; pînă cînd, întrucît îmi voi fi balansat prejudecățile atît de mult, încît ele nu vor mai fi în stare să-mi încline părerea într-o direcție mai degrabă decît într-alta, judecata mea nu îmi va mai fi de acum înainte stăpînită de obişnuința proastă, deturnată de pe drumul drept care o poate conduce la cunoaşterea adevărului. Căci sînt sigur că în acest timp nu poate exista pe această cale nici pericol şi nici eroare, şi că astăzi neîncrederii mele îi pot ceda oricît de mult, întrucît acum nu se mai pune problema de a acționa, ci numai de a medita şi de a cunoaşte.

Voi presupune aşadar că nu există deloc un Dumnezeu adevărat, care ar fi izvorul absolut al adevărului, ci doar un anumit geniu rău, pe cît de puternic tot pe atît şi de viclean şi înşelător, care şi-a întrebuințat, ca să mă înşele, toată iscusința pe care o are. Voi crede că cerul, aerul, pămîntul, culorile, formele, sunetele şi toate lucrurile exterioare pe care le vedem, nu sînt decît iluzii şi înşelătorii, de care se foloseşte el pentru a abuza de credulitatea mea. Mă voi considera pe mine însumi ca neavînd deloc mîini, nici un ochi, neavînd deloc carne, deloc sînge, ca şi cum nu aş avea deloc simțuri, dar crezînd pe nedrept că am toate acestea. Voi rămîne cu obstinație ataşat acestei concepții; şi dacă, prin această metodă, nu va fi în puterea mea să mă înalț la cunoaşterea nici unui adevăr, cel

puțin va sta în puterea mea să-mi suspend judecata. Iată motivul pentru care cu mare atenție voi lua seama să nu accept deloc printre convigerile mele nici o inexactitate, şi îmi voi pregăti atît de bine mintea pentru a face față tuturor şireteniilor acestui mare înşelător, încît, oricît de puternic şi de viclean ar fi el, să nu poată niciodată să-mi impună ceva.

Dar acest proiect este penibil şi presupune o mare trudă, încît o anumită lenevie mă tîrăşte pe nebăgare de seamă spre făgaşul vieții mele obişnuite. Şi întocmai aşa cum unui sclav care se bucură în somn de o libertate imaginară, atunci cînd prinde a bănui că libertatea lui nu este decît un vis, îi este teamă de a se trezi, şi complotează împreună cu aceste iluzii agreabile pentru a fi amăgit cît mai mult timp. tot astfel recad pînă la vechile mele păreri, fără ca eu însumi să-mi dau seama de aceasta, şi îmi este teamă să mă trezesc din această toropeală, de frică nu cumva vegherile trudnice care vor succede tihnei acestui repaus, în loc să îmi aducă vreo limpezire şi vreo lumină în sprijinul cunoaşterii adevărului, vor fi insuficiente pentru a lumina toate beznele dificultăților care tocmai vor fi fost astfel scormonite.

MEDITAȚIA A DOUA

Despre natura spiritului omenesc, şi că el este mai uşor de cunoscut decît corpul.

Meditația pe care am făcut-o ieri mi-a umplut spiritul de atîtea îndoieli, încît de acum înainte nu mai stă în puterea mea să le uit. Şi, cu toate acestea, nu întrevăd în ce fel le-aş putea rezolva; de parcă aş fi căzut dintr-o dată într-o apă foarte adîncă, am fost atît de surprins, ca şi cum n-aş fi putut nici să-mi fixez picioarele atingînd fundul apei, nici să înot pentru a mă menține deasupra ei. Cu toate acestea, voi face eforturi, şi voi urma iarăşi aceeaşi cale pe care am apucat-o ieri, luînd distanță față de tot în ceea ce aş putea să-mi imaginez cea mai mică îndoială, întocmai de parcă aş cunoaşte că acea realitate a fost falsă în mod absolut; şi voi continua întotdeauna pe acelaşi drum, pînă ce voi întîlni vreun lucru sigur, sau cel puțin, dacă

nu voi fi în stare de altceva, pînă ce voi stabili, cu certitudine, că în lume nu există nimic cert.

Pentru a mişca globul pămîntesc din loc şi pentru a-l transporta într-alt loc, Arhimede nu a pretins nimic altceva decît un punct care să fie fix şi sigur. Tot astfel şi eu voi avea dreptul să resimt speranțe înalte, dacă voi avea atîta fericire încît să descopăr măcar un singur lucru care să fie sigur şi indubitabil.

Presupun deci că toate lucrurile pe care le văd sînt false; mă conving pe mine însumi că nimic nu a existat vreodată din tot ceea ce îmi reproduce memoria mea, cea plină de minciuni; mă gîndesc că nu am nici un simț; cred că corpul, forma, întinderea, mişcarea şi locul - nu sînt decît ficțiuni ale spiritului meu. Şi atunci ce va putea să fie totuşi estimat ca adevărat? Poate că nici un alt lucru, decît că nu există nimic în lume care să fie sigur.

Dar ce ştiu eu dacă nu există totuşi vreun alt lucru, diferit de cele pe care tocmai le-am judecat ca fiind nesigure, un lucru despre care să nu putem avea nici cea mai mică îndoială? Să nu existe oare vreun Dumnezeu, sau vreo altă putere, care îmi pune în minte aceste gînduri? Aceasta nu este însă necesar; căci poate sînt capabil să le produc eu însumi. Cel puțin eu, deci, nu sînt eu ceva? Dar am negat deja că aş avea vreun simț şi vreun corp. Totuşi ezit, căci ce urmează din aceasta? Sînt eu atît de mult dependent de corp şi de simțuri, încît să nu pot exista fără ele? Dar mă convinsesem că nu există absolut nimic în lume, că nu există nici un cer, nici un pămînt, nici un spirit, nici un corp; aşadar nu m-am convins că şi eu nu exist deloc? Nu, cu siguranță nu, eu sînt fără îndoială, dacă m-am convins pe mine însumi, sau şi numai dacă am gîndit ceva. Dar există un nu ştiu care înşelător foarte puternic şi foarte viclean, care îşi întrebuințează întreaga îndemînare ca să mă înşele întotdeauna. Dacă el mă înşeală, atunci nu există nici un strop de îndoială că eu exist; şi înşele-mă el cît va vrea, nu va putea face niciodată ca eu să nu fiu nimic, atîta timp cît eu voi gîndi că sînt un lucru oarecare. Astfel că, după ce m-am gîndit bine la aceasta, şi după

ce am examinat cu mare atenție toate lucrurile, trebuie în sfîrşit să trag concluzia, şi să consider drept un lucru sigur că această propoziție: *Eu sînt, eu exist* este adevărată în mod necesar, de fiecare dată cînd o pronunț, sau cînd o concep în mintea mea.

Dar nu cunosc încă cu destulă claritate ce sînt, eu cel care sînt sigur că sînt; în aşa fel încît de acum înainte trebuie să iau seama cu mare atenție nu cumva din imprudență să iau vreun alt lucru oarecare ca fiind eu, şi astfel să nu mă înşel deloc în aceasta cunoaştere, despre care susțin că este mai sigură şi mai evidentă decît toate celelalte pe care le-am avut mai înainte.

Iată de ce voi analiza iarăşi ceea ce credeam că sînt eu înainte de a fi pătruns în sfera acestor ultime gînduri; şi din vechile mele opinii voi suprima tot ceea ce poate fi combătut prin argumentele pe care le-am invocat mai adineaori, în aşa fel încît să nu rămînă nimic decît ceea ce în modul cel mai exact este în întregime neîndoielnic. Aşadar, ce am crezut mai înainte că sînt? Fără dificultate, m-am gîndit că eram om. Dar ce este acela un om? Voi spune, oare, că este un animal rațional? Cu siguranță nu: căci ar trebui după aceea să cercetez ce este un animal, şi ce este rațional, şi astfel de la o singură întrebare am cădea pe neobservate într-o infinitate de altele mai dificile şi mai stînjenitoare, şi nu aş vrea să abuzez de puținul timp şi de răgazul ce-mi rămîne, folosindu-1 la descîlcirea unor subtilități asemănătoare. Dar mă voi angaja mai degrabă la examinarea aici a gîndurilor care s-au născut ceva mai înainte în spiritul meu şi care mi-au fost inspirate doar de natura mea în exclusivitate, atunci cînd mi-am dat osteneala să-mi analizez propria ființă. Mai întîi, m-am socotit drept ceva ce era un obraz, mîini, brațe, şi toată această maşinărie compusă din oase şi carne, aşa cum apare ea şi în cazul unui cadavru, pe care o desemnez prin numele de corp. în afară de aceasta, am băgat de seamă că mă hrănesc, că merg, că simt şi că gîndesc, şi am pus în legătură toate aceste acțiuni cu sufletul; dar nu am zăbovit deloc să mă gîndesc ce este acest suflet, sau, dacă totuşi am zăbovit asupra lui, mi-am imaginat că este ceva extrem de rar şi subtil, asemănător unei adieri de vînt, unei

flăcări sau unui aer pătrunzător, care s-a insinuat şi s-a răspîndit prin părțile mele cele mai voluminoase. în ceea ce priveşte corpul, nu m-am îndoit deloc cu privire la natura lui; căci am crezut că-1 cunosc cu o mare claritate, şi, dacă aş vrea să-1 explic folosindu-mă de noțiunile ce ne sînt la îndemînă, l-aş descrie în acest mod: Prin corp, eu înțeleg tot ceea ce s-ar putea termina printr-o formă oarecare; care poate fi cuprins de un loc anume, şi care umple un spațiu în aşa fel încît din acel spațiu să fie exclus orice alt corp; care poate fi simțit, fie prin atingere, fie prin văz, fie prin auz, sau prin gust, sau prin simțul mirosului; care poate fi mişcat în mai multe feluri, nu prin el însuşi, ci prin ceva străin ce l-ar atinge şi de la care ar primi impulsul. Căci nu cred deloc că trebuie să-i fie atribuite naturii corporale avantajele de a avea în sine puterea de a se mişca, de a simți şi de a gîndi, ba dimpotrivă, mai degrabă mă voi minuna văzînd că facultăți asemănătoare se pot înfîlni la anumite corpuri.

Dar eu, cine sînt eu, acum cînd presupun că există cineva care este de o extremă putere, şi, aş cuteza să spun, rău şi viclean, şi care îşi foloseşte toate puterile şi toată îndemînarea pentru a mă înşela. Pot eu să mă asigur că am pînă şi cel mai mic dintre toate lucrurile pe care le-am atribuit ceva mai înainte naturii corporale? Voi zăbovi asupra acestora, gîndin-du-mă cu atenție, toate aceste lucruri mi le voi trece prin minte şi iarăşi voi reveni asupra lor, şi nu întîlnesc nici unul despre care să pot spune că este cu adevărat în mine. Nu este nevoie să zăbovesc pentru a le enumera. Să trecem deci la atributele sufletului, şi să vedem dacă există vreunul care să fie în mine. Primele sînt cele care privesc faptul că mă hrănesc şi că merg; dar dacă este adevărat că nu am deloc corp, este adevărat şi că nu pot să merg şi nici să mă hrănesc. Un altul este legat de faptul că simt; dar şi aceasta nu se poate: să simți fără a avea corp; ca să nu mai vorbim şi de faptul că altădată, în timpul somnului, am crezut că simt mai multe lucruri, pe care trezin-du-mă mi-am dat seama că în fapt nu le-am simțit deloc. Un altul este acela de a gîndi; şi aici descopăr

că gîndirea este un atribut care îmi aparține: numai ea nu poate fi detaşată de mine. *Eu sînt, eu exist:* aceasta este sigur; dar pentru cît timp? Anume, atîta timp cît gîndesc; căci se poate probabil întîmpla ca, dacă aş înceta să gîndesc, să încetez în acelaşi timp de a fi sau de a exista. Nu admit nimic acum care să nu fie cu necesitate adevărat: aşadar, vorbind cu toată precizia, nu sînt decît ceva care gîndeşte, adică un spirit, un intelect sau o rațiune, care sînt termeni a căror semnificație îmi era necunoscută mai înainte. Aşadar, eu sînt un lucru adevărat, şi care există cu adevărat; dar ce fel de lucru? Am spus-o: ceva care gîndeşte. Şi în plus ce? îmi voi mai scormoni imaginația, pentru a cerceta dacă nu cumva sînt şi altceva în plus. Nu sînt deloc acest ansamblu de membre, care este numit corpul omenesc; nu sînt deloc un aer rarefiat şi pătrunzător, răspîndit prin toate membrele, nu sînt deloc un vînt, un suflu, un abur, nici nimic altceva din tot ceea ce pot simula sau imagina, pentru că am presupus că toate acestea nu sînt nimic, şi pentru că, fără să schimb această presupunere, am aflat că nu încetez de a fi sigur că sînt totuşi ceva.

Dar se poate întîmpla, oare, ca şi chiar aceste lucruri, despre care, deoarece îmi sînt necunoscute, presupun că nu există deloc, în fapt, să nu fie deloc diferite de mine, cel pe care îl cunosc? Nu ştiu nimic: nu pun în discuție acum problema aceasta, întrucît nu pot să-mi dau părerea decît despre lucruri care îmi sînt cunoscute: am recunoscut că sînt, şi cercetez ce sînt, eu - cel pe care l-am recunoscut că este. însă, este foarte sigur că această noțiune şi cunoaştere a mea însumi, astfel luată cu toată claritatea, nu depinde deloc de lucrurile a căror existență nu-mi este încă cunoscută; şi, cu atît mai mult, în consecință, nici de acelea care sînt simulate sau inventate de imaginație. Şi chiar aceşti termeni, de simulare şi de imaginare, mă avertizează asupra greşelii mele; căci de fapt eu simulez, adică mint, dacă îmi imaginez că sînt vreun lucru oarecare, pentru că să imaginezi nici nu este altceva decît să contempli figura sau imaginea unui lucru corporal. însă eu ştiu

deja cu certitudine că eu sînt, şi că în ansamblu se poate întîmpla ca toate aceste imagini, şi în general toate lucrurile care sînt raportate la natura unui corp, să nu fie decît visuri sau himere. După toate acestea, văd cu claritate că voi avea tot atît de puțină dreptate spunînd: îmi voi scormoni imaginația pentru a cunoaşte cu mai multă claritate cine sînt, ca şi dacă voi zice: acum sînt treaz, şi zăresc cîte ceva real şi adevărat; dar, pentru că acel ceva nu-1 zăresc încă destul de clar, mă culc cu dinadins pentru ca visele mele să-mi reprezinte chiar lucrul respectiv, însă cu un spor de adevăr şi de evidență. Şi astfel, recunosc în mod sigur că nimic din tot ceeea ce pot înțelege prin intermediul imaginației, nu aparține acestei cunoaşteri pe care o am despre mine însumi, şi că este necesar să-ți rechemi spiritul şi să-1 abați de la acest mod de a înțelege, pentru a-şi putea el însuşi recunoaşte cu mai multă claritate natura proprie.

Dar ce sînt eu, aşadar? Un lucru care gîndeşte. Ce este acest ceva care gîndeşte? Adică ceva care se îndoieşte, care înțelege, care afirmă, care neagă, care vrea, care nu vrea, care îşi imaginează, şi care simte. Cu siguranță că nu este puțin dacă toate aceste lucruri aparțin naturii mele. Dar de ce nu i-ar aparține ei? Nu mai sînt eu, oare, încă acelaşi chiar care se îndoieşte de aproape totul, care totuşi înțelege si concepe anumite lucruri,

care garantează şi afirmă că ele sînt singurele existențe adevărate, care le neagă pe toate celelalte, care vrea şi doreşte să cunoască mai mult, care nu vrea să fie înşelat, care imaginează destule lucruri, cîteodată chiar în ciuda sa, şi care şi simte destule, ca prin intermediul organelor corpului? Există oare ceva din toate acestea care să nu fie tot atît de adevărat ca şi faptul că este sigur că eu sînt, şi că exist, chiar dacă aş dormi întotdeauna, şi chiar dacă cel care mi-a dat ființa s-ar servi de toate forțele sale pentru a mă amăgi. La fel, există oare măcar unul dintre aceste atribute, care să poată fi deosebit de gîndirea mea, sau despre care să se poată spune că este separat de mine însumi? Căci este de la sine atît de evident că

eu sînt acela care se îndoieşte, care înțelege, şi care doreşte, încît nici nu este necesar aici de a adăuga ceva pentru a explica. Şi eu am, cu siguranță, şi puterea de a-mi imagina: căci chiar dacă s-ar putea întîmpla (aşa cum am presupus mai înainte) că lucrurile pe care le imaginez să nu fie adevărate, totuşi această putere de a imagina nu încetează de a fi în mine în mod real, şi face parte din gîndirea mea. în sfirşit, eu sînt acela care simte, adică cel care primeşte şi cunoaşte lucrurile ca prin organele de simț, pentru că în fapt eu văd lumina, aud zgomotul, resimt căldura. Dar mi se va spune că aceste aparențe sînt false şi că eu dorm. Fie şi aşa; totuşi, cel puțin, este foarte sigur că mi se pare că văd, că aud şi că mă încălzesc; şi aceasta este ceea ce în mine se numeşte propriu-zis: a simți, iar aceasta, luat astfel cu toată precizia, nu este nimic altceva decît a gîndi. Fapt de la care încep să cunosc cine sînt, cu un pic mai multă lumină şi distincție decît mai înainte.

Dar nu mă pot împiedica să cred că lucrurile corporale, a căror imagine se formează în gîndirea mea, în măsura în care se nimeresc sub simțuri, nu ar fi mai clar cunoscute decît această nu ştiu care parte din mine însumi care nu cade deloc sub raza de acțiune a imaginației: cu toate că acesta este în fapt un lucru destul de ciudat, că lucruri care sînt îndoielnice şi îndepărtate, să fie cunoscute de mine cu mai multă claritate şi mai uşor, decît cele care chiar sînt adevărate şi sigure, şi care aparțin propriei mele naturi. Dar înțeleg prea bine ce se întîmplă: spiritului meu îi face plăcere să rătăcească, şi încă nu se poate menține între hotarele legitime ale adevărului. Aşadar, pentru ca să-1 putem regla şi conduce rrui cu uşurință, să-i mai slăbim încă o dată frîul, revenind mai tîrziu să punem stăpînire pe el cu blîndețe şi la momentul potrivit.

Să începem prin a lua în considerare lucrurile cele mai de rînd, şi pe care sîntem convinşi că le înțelegem cu cea mai mare claritate, şi anume: corpurile pe care le atingem şi pe care le vedem. Nu pretind să vorbesc despre corpuri în general, căci aceste noțiuni generale sînt de obicei prea confuze, ci despre

vreunul în particular. Să luăm ca exemplu această bucată de ceară, care tocmai a fost scoasă din stup: nu şi-a pierdut încă dulceața mierii pe care o conținea, încă mai păstrează cîte ceva din mirosul florilor din care a fost culeasă, precum şi culoarea, forma, mărimea şi înfățişările ei; este dură, este rece, poate fi pipăită şi, dacă o veți lovi, va scoate un anumit sunet. în sfirşit, se regăsesc şi în acest caz - toate lucrurile care pot ajuta la cunoaşterea cu claritate a unui corp.

Dar iată că, în timp ce vorbesc, este apropiată de foc: ceea ce îi mai rămăsese din aromă se împrăştie, mirosul dispare, culoarea i se schimbă, forma i se pierde, volumul îi sporeşte, devine lichidă, se încălzeşte, de abia poate fi atinsă, şi, deşi este lovită, nu mai scoate nici un sunet. După această schimbare, mai rămîne oare aceeaşi ceară? Trebuie recunoscut că rămîne, şi nimeni nu poate nega aceasta. Aşadar, ce cunoaştem, de fapt,

cu atîta claritate, la această bucată de ceară? Cu siguranță că nu poate fi nimic din tot ceea ce am remarcat la ea prin intemiediul simțurilor, pentru că toate lucrurile care sînt în dependență de gust, sau de miros, sau de văz, sau de pipăit, ori de auz - sînt schimbate, şi totuşi ceara rămîne aceeaşi ceară. Se poate întîm-pla să fie adevărat chiar ceea ce gîndesc eu acum, şi anume că ceara însăşi nu ar fi nici această dulceață a mierii, nici acest miros plăcut al florilor, nici această albeață, nici această formă, nici acest sunet, ci doar un corp care puțin mai înainte îmi apărea sub aceste forme, şi care acum se face remarcat sub altele. Dar, cu toată precizia vorbind, ce este ceea ce îmi imaginez eu, atunci cînd o concep în acest fel? Să o scrutăm cu mare atenție şi, îndepărtînd tot ceea ce nu aparține în nici un fel bucăţii de ceară, să vedem ce rămîne. Cu siguranță că nu rămîne nimic decît ceva întins, ceva flexibil şi schimbător. însă, ce este acest ceva: flexibil şi schimbător? Că îmi imaginez oare că această ceară, fiind rotundă este capabilă să devină pătrată, şi să se transforme din pătrat într-o formă triunghiulară? Cu siguranță nu, nu poate fi vorba de aceasta, pentru că eu mi-o imaginez capabilă să primească o infinitate de schimbări asemănătoare, şi cu toate acestea eu nu pot

parcurge această infinitate cu ajutorul imaginației mele, şi în consecință această concepție pe care o am despre ceară nu se poate împlini prin facultatea pe care o am de a imagina.

Iar acum ce este aceasta, extinderea? Nu cumva este ea tot atît de necunoscută, pentru că la ceara care se topeşte ea sporeşte, şi se întîmplă să fie încă şi mai mare atunci cînd ea este topită deplin, şi încă cu mult mai mare cînd căldura sporeşte şi mai mult? Şi nu voi înțelege, cu toată claritatea şi în deplină conformitate cu adevărul, ce este de fapt ceara dacă nu voi băga de seamă că, din punctul de vedere al extinderii, ea este capabilă să ia forme într-o varietate atît de mare, încît nu le-aş putea imagina niciodată pe toate. Trebuie aşadar să cad de acord, că nu voi putea prin intermediul imaginației nici măcar să înțeleg ce este această ceară, şi că nu există nimic altceva decît intelectul singur care o poate înțelege: eu spun această bucată de ceară în particular, căci în ceea ce priveşte ceara în general faptul este şi mai evident. Aşadar, ce este această ceară care nu poate fi cunoscută decît prin intelect sau spirit? Cu siguranță că este aceeaşi cu cea pe care o văd, o pipăi, o imaginez, şi tot aceeaşi cu cea pe care am cunoscut-o încă de la început. Dar trebuie observat că percepția ei, sau mai degrabă acțiunea prin care este luată în seamă, nu este nici o percepție vizuală, nici o atingere, nici o imaginare, şi nici nu a fost aşa ceva niciodată, cu toate că aşa am avut impresia ceva mai înainte, ci doar o inspecție a spiritului care poate fi imperfectă şi confuză, aşa cum a şi fost ceva mai înainte, sau mai degrabă clară şi distinctă, cum este ea în prezent, în funcție de cum atenția mea se îndreaptă mai mulf sau mai puțin spre lucrurile care sînt în ea, şi care o alcătuiesc.

Totuşi, nu mă voi putea uimi îndeajuns cînd voi băga de seamă cît de multă slăbiciune are spiritul meu, şi ce înclinație care îl duce pe neobservate spre greşeală. Căci deşi fără să vorbesc voi scruta toate acestea în mine însumi, cuvintele vor fi cele care totuşi mă vor împiedica, şi sînt indus aproape în eroare de termenii din limbajul obişnuit; deoarece noi spunem că vedem aceeaşi ceară, dacă cineva ne-o arată, şi nu că noi

judecăm că este aceeaşi, pornind de la faptul că are aceeaşi culoare şi aceeaşi fonnă; iar de la aceasta aproape că aş fi pe cale să trag concluzia, că ceara este cunoscută prin intermediul percepției vizuale efectuată de ochi, şi nu doar prin inspecția efectuată de spirit, căci tot la fel eu spun că văd ceara, precum dacă din întîmplare privind de la o fereastră oamenii care trec pe stradă, nu voi ezita, la vederea lor, să spun că văd oameni; şi cu toate acestea, ce văd eu de la această fereastră în afară de nişte pălării şi nişte paltoane, care pot foarte bine să acopere doar spectre sau simulacre de oameni care nu se mişcă decît sub impulsurile unor resorturi? Dar eu judec că am de-a face cu oameni adevărați, şi astfel - numai prin puterea de a judeca ce se aflâ în spiritul meu - eu înțeleg ceea ce cred că şi văd cu ochii mei.

Unui om care se străduieşte să-şi ridice cunoaşterea deasupra nivelului comun - trebuie să-i fie ruşine să vîneze ocaziile de a se îndoi, să le vîneze printre formele şi termenii pe care îi folosesc vorbind oamenii de rînd; îmi place mai mult să trec dincolo de toate acestea, şi să iau în considerare, dacă nu cumva am înțeles, cu mai multă evidență şi perfecțiune, ce este ceara, atunci cînd am observat-o mai întîi, şi cînd am fost convins că o cunosc cu ajutorul simțurilor exterioare, sau cel puțin cu a simțului comun, aşa cum îl numesc unii, adică cu capacitatea de a imagina, decît cum o înțeleg în prezent, după ce am examinat cu o mai mare exactitate ce este ea de fapt, şi în ce fel poate fi ea cunoscută. Cu siguranță va fi ridicol să punem toate acestea la îndoială. Căci, ce ar putea să fie în această primă percepție care a fost distinctă şi evidentă, şi care să nu poată să se nimerească sub simțul celui mai neînsemnat dintre animale. Dar cînd deosebesc ceara de formele ei exterioare, şi cînd, tot astfel de parcă i-aş fi luat veşmintele, o voi lua în considerare complet goală, desigur, chiar dacă se va mai întîmpla încă vreo eroare în judecata mea, nu o voi putea considera în acest fel fără ajutorul unui spirit omenesc.

Dar în sfîrşit, ce voi spune despre acest spirit, adică despre mine însumi? Căci pînă acum nu am admis în mine nici un alt lucru decît un spirit. Ce voi susține, zic eu, despre mine, cel care se pare că înțeleg cu atîta claritate şi distincție această bucată de ceară? Nu mă cunosc eu, oare, pe mine însumi, nu numai cu mult mai mult adevăr şi certitudine, ci încă şi cu mult mai multă distincție şi claritate? Căci dacă eu judec că ceara este, sau există, în baza faptului că o văd, cu siguranță că rezultă de aici într-un mod cu mult mai evident că eu sînt, sau că exist eu însumi, în baza aceluiaşi fapt că văd. Căci se poate întîmpla să nu fie ceea ce văd eu, adică ceara; se mai poate întîmpla ca eu nici să nu am măcar ochi pentru a vedea vreun lucru oarecare; dar nu se poate întîmpla ca atunci cînd văd, sau (ceea ce nu mai deosebesc) cînd mă gîndesc că văd, ca eu care gîndesc să nu fiu ceva anume. De asemenea, dacă eu judec că ceara există, bazîndu-mă pe faptul că o ating, va rezulta din aceasta încă o dată acelaşi lucru, şi anume că eu sînt; iar dacă eu judec aceasta în baza a ceea ce mă convinge imaginația mea, sau în baza a oricărei alte cauze care s-ar întîmpa să fie, eu voi concluziona întotdeauna acelaşi lucru. Iar ceea ce am remarcat aici privitor la ceară, se poate aplica la toate celelate lucruri care îmi sînt exterioare, şi care pot fi întîlnite în afara mea însă, dacă noțiunea sau cunoaşterea bucății de ceară pare a fi mai clară şi mai distinctă, după ce ea a fost descoperită nu numai prin văz sau prin atingere, ci încă şi prin multe alte procese, atunci cu cît cu şi mai multă evidență, distincție, şi claritate, trebuie că mă cunosc pe mine însumi, pentru că toate argumentele care servesc la cunoaşterea şi înțelegerea naturii cerii, sau a oricărui alt corp, dovedesc cu mult mai multă uşurință şi într-un mod mai evident natura spiritului meu? Şi se regăsesc chiar în însuşi spiritul atîtea alte lucruri, care pot contribui la lămurirea naturii sale, încît cele care depind de corp, precum acelea de mai sus, aproape că nici nu merită să fie enumerate.

Dar, în sfirşit, iată-mă revenit pe nesimțite acolo unde vroiam; căci, deoarece este un lucru care îmi este cunoscut în

prezent, şi anume că la propriu vorbind noi nu concepem corpurile decît prin facultatea de a înțelege care este în noi, şi deloc prin imaginație şi nici prin simțuri, şi că nu le cunoaştem prin aceea că le vedem, sau pentru că le atingem, ci doar prin aceea că le concepem cu ajutorul gîndirii, din toate acestea cunoaştem în mod evident că nu există nimic care să-mi fie mai uşor de cunoscut decît spiritul meu. Dar, pentru că este aproape imposibil să te descotoroseşti atît de prompt de o opinie veche, va fi mai bine ca să mă opresc puțin în acest loc, pentru ca, prin durata meditaței mele, să imprim mai adînc în memoria mea această nouă cunoaştere.

MEDITAȚIA A TREIA

Despre Dumnezeu; că există.

Îmi voi închide acum ochii, îmi voi astupa urechile, îmi voi suprima toate simțurile, chiar voi şterge din gîndirea mea toate imaginile lucrurilor corporale, sau cel puțin, pentru că şi aceasta se poate face cu greu, le voi considera ca fiind zadarnice şi false; şi stînd astfel de vorbă singur cu mine însumi, şi scrutînd-mi interiorul, mă voi strădui să mi-l fac puțin cîte puțin mai cunoscut mie însumi. Eu sînt un lucru care gîndeşte, cu alte cuvinte care se îndoieşte, care afirmă, care neagă, care cunoaşte puține lucruri, care ignoră multe, care iubeşte, care urăşte, care vrea, care nu vrea, care îşi imaginează, şi care simte. Căci, aşa cum am observat ceva mai înainte, chiar dacă lucrurile pe care le simt şi pe care mi le imaginez poate că nu sînt absolut nimic în afara mea şi în ele însele, cu toate acestea sînt sigur că aceste moduri de a gîndi, pe care le numesc sentimente şi imaginații, numai în măsura în care ele sînt moduri de a gîndi, se află în mine şi pot fi întîlnite la mine, cu toată siguranța. Şi în acest puțin pe care tocmai l-am spus, cred că am relatat tot ceea ce ştiu cu adevărat, sau cel puțin tot ceea ce pînă aici am observat eu că ştiu.

Acum voi cerceta cu un plus de exactitate dacă nu cumva voi găsi în mine chiar deloc şi alte cunoştințe de care nu mi-am dat încă seama. Sînt sigur că sînt ceva care gîndeşte; dar nu

cumva ştiu şi ce ar fi necesar pentru a mă dovedi sigur de anumite lucruri. în această primă cunoştinţă, nu există nimic decît o percepţie clară şi distinctă a faptului pe care îl cunosc; ceea ce într-adevăr nu va fi suficient pentru a mă asigura că ea este adevărată, dacă se va putea vreodată să se întîmple ca.un lucru pe care îl voi concepe tot astfel în mod clar şi distinct se va dovedi apoi fals. Şi, în consecinţă, mi se pare că pot deja stabili ca regulă generală, că toate lucrurile, pe care le concepem extrem de clar şi deosebit de distinct, sînt toate adevărate.

Cu toate acestea, am acceptat şi am admis ceva mai înainte mai multe lucruri ca fiind foarte sigure şi foarte evidente, pe care le-am recunoscut mai apoi ca fiind totuşi îndoielnice şi nesigure. Care erau aşadar acele lucruri? Erau: păinîntul, cerul, astrele, şi toate celelalte lucruri pe care le iau în seamă prin intermediul simţurilor mele. Deci, ce anume sesizez la ele în mod clar şi distinct? Cu siguranţă nimic altceva decît că ideile sau gîndurile privitoare la acele lucruri se înfăţişează spiritului meu. Şi chiar şi în prezent nu neg că aceste idei există în mine. Dar mai există aici un alt lucru pe care îl afirmam, şi pe care din cauza obiceiului ce-1 aveam de a-1 crede, eram convins că îl apreciez cu mare claritate, cu toate că în realitate nu-1 intuiam deloc, şi anume că ar fi existat în afara mea anumite lucruri, de la care proveneau aceste idei, şi cărora ele le-ar fi fost cu totul asemănătoare. Or, tocmai în aceasta mă înşelam eu; sau, dacă totuşi se întîmpla să judec în conformitate cu realitatea, nu se întîmpla să am nici o cunoştinţă, care să fie cauza adevărului judecăţii mele.

Dar atunci cînd am luat în considerare vreun lucru extrem de simplu şi extrem de accesibil, privitor la aritmetică şi geometrie, de exemplu, că adunaţi doi şi cu trei dau numărul cinci, şi alte lucruri asemănătoare, nu le voi fi înţeles cel puţin suficient de clar încît să fiu sigur că ele erau adevărate? Desigur, dacă am judecat mai apoi că te poţi îndoi de aceste lucruri, aceasta nu s-a întîmplat deloc din alt motiv, decît pentru că îmi trecea prin minte că poate vreun

Dumnezeu a putut să-mi dea o atare natură, încît să mă îndoiesc chiar în privința lucrurilor care îmi par cele mai evidente. Dar de toate dățile cînd această opinie zămislită ceva mai înainte, cu privire la puterea suverană a lui Dumnezeu, se iveşte în gîndirea mea, sînt constrîns să recunosc că lui îi este uşor, dacă el vrea, să facă în aşa fel încît să mă înşel, chiar şi în privința lucrurilor pe care cred că le cunosc cu o foarte mare evidență. Şi dimpotrivă, de toate dățile în care mă întorc spre lucrurile pe care cred că le înțeleg cu o extremă claritate, sînt atît de convins de ele, încît mă las eu însumi furat de aceste cuvinte: înşele-mă oricine e în stare să o facă, însă atîta timp cît eu gîndesc că sînt ceva, el nu va putea nicidecum să facă să nu fiu nimic, sau fiind adevărat că acum eu sînt - nu va putea face ca într-o zi cîndva să fie adevărat că nu am fost niciodată, sau ca doi şi cu trei să facă ori mai mult ori mai puțin de cinci, sau altele asemănătoare, despre care văd cu claritate că nu pot fi într-alt fel decîf cum le concep eu. Şi desigur, pentru că nu am nici un argument să cred că ar exista vreun Dumnezeu care să fie înşelător, şi chiar pentru că încă nu le-am luat în considerare pe acelea care dovedesc că există un Dumnezeu, motivul îndoielii, care depinde doar de această opinie, este destul de neînsemnat, şi ca să spunem aşa: metafizic. Dar pentru a putea să-1 îndepărtez complet, îndată ce mi se va prezenta ocazia, va trebui să examinez dacă există un Dumnezeu; şi dacă voi descoperi că există vreunul, trebuie să examinez şi dacă el poate fi înşelător; căci fără cunoaşterea acestor două adevăruri, nu văd că aş putea fi vreodată sigur de vreun lucru. Şi pentru ca să pot avea ocazia de a examina acestea fără a întrerupe ordinea meditației pe care mi-am propus-o, şi care este aceea de a trece în mod treptat de la noțiunile pe care le voi descoperi primele în spiritul meu, la acelea pe care le voi putea găsi tot acolo ulterior, trebuie să împart aici toate gîndurile mele în anumite genuri, şi să bag de seamă în care dintre aceste genuri există în special adevărul sau eroarea.

Printre gîndurile mele, unele sînt ca nişte imagini ale lucrurilor, şi doar lor le este potrivit în mod deplin numele de idee: precum atunci cînd îmi reprezint un om, sau o himeră, sau cerul, sau un înger, sau pe însuşi Dumnezeu. Altele, dincolo de acestea, au alte cîteva forme: precum cînd vreau, că îmi este teamă, că afirm sau că neg, eu presupun într-adevăr atunci un anumit lucru drept subiect al acțiunii spiritului meu, dar şi adaug vreun alt lucru prin această acțiune a ideii pe care o am despre lucrul respectiv; iar din acest gen de gînduri, unele sînt voințe sau afecte, iar celelalte judecăți.

Acum, în ceea ce priveşte ideile, dacă le luăm în considerare doar în ele însele, şi dacă nu le raportăm deloc la nici un alt lucru, ele nu pot fi - propriu-zis - false; căci fie că îmi imaginez o capră sau o himeră, nu este mai puțin adevărat că îmi imaginez atît una cît şi cealaltă.

Nu trebuie să ne fie teamă nici că s-ar putea să existe falsitate în afecte sau în volițiii; căci deşi pot dori lucruri rele, sau chiar care să nu fi fost niciodată, totuşi pentru aceasta nu este mai puțin adevărat faptul că le doresc.

Astfel că nu mai rămîn decît doar judecățile, față de care trebuie să fiu foarte atent să nu mă înşel niciodată. Aşadar, principala greşeală şi cea mai comună ce poate exista în acest caz, consistă în aceea că eu judec că ideile care sînt în mine sînt asemănătoare, sau conforme cu lucrurile care sînt în afara mea căci cu siguranță, dacă voi lua în considerare ideile numai drept anumite moduri sau feluri ale gîndirii mele, fără să vreau să le raportez la vreun anumit lucru exterior, cu greu îmi vor putea da ele ocazia de a mă înşela.

Însă, dintre aceste idei, unele îmi par a se fi născut o dată cu mine, altele fiind străine şi venite dinafară, iar altele fiind făcute şi inventate de mine însumi. Căci, faptul că am facultatea de a înțelege ce este ceea ce în general se numeşte un lucru sau un adevăr, sau o gîndire, mi se pare că nu am deloc această capacitate din altă parte decît de la natura mea proprie; dar dacă aud acum vreun zgomot oarecare, dacă văd soarele, dacă simt căldura, pînă la ora aceasta am crezut că aceste

impresii provin de la unele lucruri care există în afara mea; şi, în sfîrşit, mi se pare că sirenele, hipogrifii şi toate celelalte himere asemănătoare sînt ficţiuni şi invenţii ale spiritului meu. Dar poate că mă pot convinge şi de faptul că toate aceste idei sînt de genul acelora pe care le numesc străine, şi care vin dinafară, sau că ele sînt toate născute împreună cu mine, sau că au fost toate făcute de mine; căci încă nu am găsit deloc în mod clar originea lor adevărată. Iar ceea ce am eu în principal de făcut în această împrejurare, este de a lua în considerare, privitor la cele care mi se pare că vin de la unele obiecte ce sînt în afara mea, care sînt argumentele care mă obligă să ie cred asemănătoare cu aceste obiecte.

Primul dintre aceste argumente este că mi se pare că aşa mă învaţă natura; iar al doilea, că experimentez în mine însumi că aceste idei nu depind deloc de voinţa mea; căci adesea ele mi se înfăţişează fără voia mea, precum chiar acum, fie că vreau, fie că nu vreau, simt căldura, şi din această cauză eu mă conving că acest sentiment sau această idee de căldură este produsă în mine de un lucru diferit de mine, şi anume de căldura focului

lîngă care tocmai sînt. Şi nu văd nimic care să-mi pară mai raţional, decît să cred că acest lucru străin trimite şi imprimă în mine asemănarea lui, mai degrabă decît oricare alt lucru.

Acum trebuie să văd dacă aceste argumente sînt destul de puternice şi de convingătoare. Cînd spun că mi se pare că aşa mă învaţă natura, înţeleg prin acest cuvînt de natură doar o anumită înclinare care mă împinge să cred acest lucru, şi nu o lumină naturală care să mă facă să cunosc că acesta este adevărul, însă aceste două lucruri diferă mult între ele; căci eu nu pot să pun nimic la îndoială din ceea ce lumina naturală mă face să văd că este adevărat, aşa cum m-a făcut ea mai adineaori să văd că, din faptul că mă îndoiam, am putut trage concluzia că eram. Şi nu am în mine nici o altă facultate, sau capacitate, pentru a deosebi adevărul de fals, care să-mi poată arăta că ceea ce această lumină îmi indică drept adevărat nu

este, şi în care să mă pot încrede tot atît de mult cît şi în ea. Dar, în ceea ce priveşte înclinațiile care mi se pare că îmi sînt şi ele specifice, am băgat de seamă adesea, atunci cînd s-a pus problema să fac alegere între virtuți şi vicii, că nu m-au dirijat mai puțin spre rău decît spre bine, tocmai de aceea nu am motiv să le dau ascultare nici în ceea ce priveşte adevărul şi falsul.

Iar cît despre celălalt argument, şi anume că aceste idei, întrucît nu depind de voința ea, trebuie să vină dintr-altă parte, nu-1 găsesc cu nimic mai convingător. Căci, tot aşa precum aceste înclinații, despre care am vorbit chiar adineaori, se află în mine, cu toate că nu sînt întotdeauna în acord cu voința mea, poate că tot astfel există în mine vreo facultate sau capacitate aptă de a produce aceste idei fără ajutorul niciunor lucruri exterioare, cu toate că nu-mi este cunoscută încă; aşa cum de fapt mi s-a părut întotdeauna pînă acum, că, atunci cînd dorm, ele se formează astfel în mine, fără ajutorul obiectelor pe care le reprezintă. Şi, în sfîrşit, chiar dacă voi rămîne de acord că ele sînt cauzate de aceste obiecte, nu este o concluzie necesară că trebuie să le fie lor asemănătoare. Dimpotrivă, în multe exemple, am observat adesea, că există o mare diferență între obiect şi ideea lui. Aşa cum, de exemplu, găsesc în mintea mea două idei ale soarelui complet diferite: una îşi trage originea de la simțuri, şi trebuie să fie plasată în interiorul genului acelora despre care am spus ceva mai înainte că vin dinafară, idee prin intermediul căreia el îmi apare ca fiind extrem de mic; cealaltă este luată dintre argumentele astronomiei, adică din anumite noțiuni care s-au născut împreună cu mine, sau în sfîrşit este concepută de mine într-unui dintre felurile în care poate ea fi, datorită căreia el îmi pare de mai multe ori mai mare decît pămîntul. Desigur, aceste două idei, pe care le concep despre soare, nu pot fi amîndouă adecvate aceluiaşi soare; şi rațiunea mă face să cred că aceea, care vine direct de la aparența lui, este aceea care îi este şi cea mai puțin asemănătoare.

Toate acestea mă ajută îndeajuns să cunosc că pînă la ora aceasta nu printr-un raționament sigur şi premeditat, ci doar în

baza unui impuls orb şi temerar - am crezut că există lucruri în afara mea, şi distincte de ființa mea, care, prin intermediul organelor de simț, sau prin oricare alt mijloc ce s-ar putea să existe, îşi trimit în mine ideile sau imaginile lor, şi îşi imprimă acolo asemănarea lor.

Dar mi se mai înfăţişează şi o altă cale pentru a cerceta dacă, printre lucrurile ale căror idei le am în mine, sînt şi unele care există în afara mea. Şi anume, dacă aceste idei sînt luate în considerare doar întrucît reprezintă anumite moduri de a gîndi, atunci nu voi distinge între ele nici o diferență sau inegalitate, şi toate par a proveni din mine într-un singur fel; dar, luîndu-le în considerare ca imagini, dintre care unele reprezintă un lucru, şi altele altul, este evident că ele sînt extrem de diferite unele de altele. Căci, în fapt, acele care îmi reprezintă substanțe sînt fără îndoială ceva în plus, şi conțin în sine (pentru a mă exprima astfel) mai multă realitate obiectivă, adică participă prin reprezentare la un grad mai înalt de ființare sau de perfecțiune, decît acelea care reprezintă doar moduri sau accidente. Mai mult, cea prin care concep un Dumnezeu suveran, etern, infinit, imuabil, atotcunoscător, atotputernic, şi Creator universal al tuturor lucrurilor care sînt în afara lui; acea idee, zic eu, are cu siguranță în sine mai multă realitate obiectivă, decît cele prin care îmi sînt reprezentate substanțele finite. Acum, datorită luminii naturale este un lucru evident, că trebuie să ai cel puțin tot atîta realitate în cauza eficientă şi totală cît şi în efectul ei: căci de unde îşi poate trage efectul realitatea lui, dacă nu din cauza pe care o are? Şi cum ar putea această cauză să i-o transmită, dacă nu ar avea-o în ea însăşi?

Iar de aici rezultă nu numai că neantul nu poate produce nici un lucru, dar şi că ceea ce este mai perfect, adică ceea ce conține în sine mai multă realitate, nu poate fi o urmare şi o dependență a ceva mai puțin perfect. Şi acest adevăr nu este clar şi evident doar în cazul efectelor pe care le are această realitate pe care filozofii o numesc actuală sau formală, ci şi în cazul ideilor în care este luată în considerare doar realitatea pe care ei

o numesc obiectivă: de exemplu, piatra care încă nu a existat deloc, nu numai că nu poate acum să înceapă să existe, dacă ea nu este produsă de un lucru care posedă în sine în mod formal, sau eminamente, tot ceea ce intră în compoziția pietrei, adică ceva care să conțină în sine aceleaşi lucruri sau altele mai excelente decît cele care sînt în piatră, iar căldura nu poate fi produsă într-un individ care mai înainte a fost lipsit de ea, decît printr-un lucru care să fie de un ordin, de un grad sau de un gen cel puțin tot atît de perfect ca şi căldura, şi aşa şi cu altele. Dar mai mult, dincolo de toate acestea, ideea de căldură, sau cea de piatră, nu poate exista în mine, dacă ea nu a fost produsă de o cauză oarecare, care conține în sine cel puțin atîta realitate, cîtă presupun eu în căldură sau în piatră. Căci, deşi această cauză la care mă refer nu transmite în ideea mea nimic din realitatea ei actuală sau formală, nu trebuie ca din acest motiv să ne imaginăm că această cauză trebuie să fie mai puțin reală; dar trebuie ştiut că orice idee fiind o lucrare a spiritului, natura ei este astfel încît ea nu pretinde de la sine nici o altă realitate formală, alta decît cea pe care ea o primeşte şi o împrumută de la gîndire sau de la spirit, căruia ea îi este doar un mod, adică o manieră sau un fel de a gîndi. însă, pentru ca o idee să conțină o anumită realitate obiectivă mai degrabă decît alta, ea trebuie fără îndoială să aibă aceasta de la vreo cauză, în care se găseşte cel puțin atîta realitate formală cîtă realitate obiectivă conține această idee. Căci dacă presupunem că se află ceva în idee, care nu se găseşte în cauza ei, atunci trebuie că ea deține acel ceva de la neant; dar, oricît de imperfect ar fi acest mod de a fi, prin care un lucru este - în mod obiectiv sau prin reprezentare - prezent în intelect prin ideea lui, cu siguranță că nu se poate totuşi spune că acest fel şi maniera aceasta nu sînt nimic, nici că în consecință această idee îşi trage originea din neant. De asemenea nu trebuie să mă îndoiesc că nu ar fi necesar ca realitatea să existe, în mod formal, în cauzele ideilor mele, cu toate că realitatea pe care o iau în considerare ca existînd în aceste idei ar avea doar un caracter obiectiv, nici să gîndesc că este suficient ca această

realitate să se găsească în mod obiectiv în cauzele lor; căci, întocmai cum această manieră de a fi în mod obiectiv aparţine ideilor, datorită naturii lor proprii, tot astfel şi maniera sau felul de a fi în mod formal aparţine cauzelor acestor idei (cel puțin primelor şi principalelor) datorită naturii lor proprii. Şi chiar dacă se poate întîmpla ca o idee să dea naştere unei alte idei, totuşi aceasta nu poate fi pînă la infinit, ci trebuie la sfîrşit să ajungem la o idee primă, a cărei cauză să fie ca un tipar sau un original, în care toată realitatea sau perfecțiunea să fie conținută în mod formal şi în fapt, realitate care se află în respectivele idei doar în mod obiectiv sau prin reprezentare. Astfel încît lumina naturală mă face să cunosc în mod evident, că ideile sînt în mine ca nişte tablouri, sau nişte imagini, care pot cu uşurință, ce-i drept, să decadă de la nivelul perfecțiunii lucrurilor din care au fost ele extrase, dar care nu pot niciodată să conțină ceva mai mare sau mai perfect.

Şi cu cît examinez toate aceste lucruri mai pe larg şi mai cu grijă, cu atît mai clar şi mai distinct cunosc că ele sînt adevărate. Dar, în sfîrşit, ce concluzie voi trage din toate acestea? Este bine de ştiut că, dacă realitatea obiectivă a vreuneia dintre ideile mele este astfel, încît cunosc cu claritate că ea nu este deloc în mine, nici în mod formal, nici eminamente, şi că în consecință nu pot eu însumi să-i fiu cauza, rezultă de aici în mod necesar că nu sînt singur în lume, ci că mai este încă şi vreun alt lucru care există, şi care este cauza acestei idei; pe cînd dacă, încă nu se găseşte deloc în mine o atare idee, nu voi avea nici un argument care să mă poată convinge şi face să fiu sigur de existența nici a unui alt lucru decît de a mea însămi; pentru că le-am cercetat pe toate cu grijă, şi nu am putut găsi nici un alt argument pînă în prezent.

Însă printre aceste idei, în afara celei care mă reprezintă pe mine însumi, în legătură cu care nu pot avea aici nici o dificultate, există şi alta care îmi reprezintă un Dumnezeu, altele lucruri corporale şi inanimate, altele "iveri. altele animale, şi altele în sfîrşit care îmi reprezintă oameni ce-mi

seamănă mie. Dar în ceea ce priveşte ideile care îmi reprezintă alţi oameni, sau nişte animale, sau îngeri, înţeleg cu uşurinţă că ele pot fi formate dintr-un amestec şi din compunerea altor idei pe care le am despre lucrurile corporale şi despre Dumnezeu, chiar dacă în afara mea nu ar exista deloc alţi oameni pe lume, nici alte animale, şi nici un înger. Iar în privinţa ideilor despre lucrurile corporale, nu recunosc nimic la ele care să fie atît de mare şi atît de excelent încît să-mi pară că nu poate proveni de la mine însumi, căci, dacă le voi scruta mai îndeaproape, şi dacă le voi examina în acelaşi fel în care am examinat ieri ideea de ceară, voi descoperi că nu se află şi în acest caz decît extrem de puţine lucruri pe care le înţeleg cu claritate şi în mod distinct: şi anume, mărimea sau întinderea în lungime, lărgime şi profunzime; forma care este instituită de capetele şi marginile acestei întinderi; poziţia pe care o păstrează între ele corpurile avînd forme diferite; şi mişcarea sau schimbarea acestei poziţii; cărora li se poate adăuga substanţa, durata şi numărul. Cît despre celelalte lucruri, precum lumina, culorile, sunetele, mirosurile, gusturile, căldura, frigul, şi celelalte calităţi care ţin de pipăit, ele se află în gîndirea mea cu atîta obscuritate şi confuzie, încît nu cunosc nici dacă ele sînt adevărate, sau false, şi doar aparente, adică nu ştiu dacă ideile, pe care le concep în baza acestor calităţi, sînt de fapt ideile unor lucruri reale, sau dacă nu cumva ele reprezintă doar nişte fiinţe himerice, care nu pot exista. Căci, deşi am observat ceva mai înainte că falsitatea adevărată şi formală nu poate fi întîlnită decît în judecăţi, se poate totuşi întîlni şi în idei o anumită falsitate materială, şi anume, atunci cînd ele reprezintă ceea ce nu este nimic ca şi cum ar fi ceva. De exemplu, ideile pe care le am de frig şi de căldură sînt atît de puţin clare şi atît de puţin distincte, încît prin intermediul lor nu pot discerne dacă frigul este doar o privaţie a căldurii, sau căldura este o privaţie a frigului, sau dacă şi una şi cealaltă sînt calităţi reale, sau dacă nu sînt; şi cu atît mai mult cu cît, ideile fiind ca nişte imagini, nu putem avea nici una care să nu ni se pară că reprezintă ceva, dacă este adevărată afirmaţia că frigul nu este altceva decît o

privație a căldurii, ideea care mi-l reprezintă ca pe ceva real şi pozitiv - nu va fi numită, în- mod deplasat, falsă, şi tot astfel şi cu alte idei asemănătoare; cărora desigur că nu este necesar să le atribui alt autor decît pe mine însumi. Căci, dacă ele sînt false, adică dacă ele reprezintă lucruri care nu există deloc, lumina naturală îmi va face cunoscut că ele provin din neant, cu alte cuvinte: că ele nu sînt în mine decît pentru că îi lipseşte ceva naturii mele, şi că ea nu este absolut perfectă. Iar dacă aceste idei sînt totuşi adevărate, deoarece ele fac trimitere la atît de puțină realitate, încît nici măcar nu pot deosebi cu claritate lucrai reprezentat de neființă, atunci nu văd deloc motivul pentru care nu ar putea să fie produse de mine însumi, şi că nu aş putea să le fiu autorul.

Cît despre ideile clare şi distincte pe care le am despre lucrurile corporale, sînt unele pe care se pare că le-am putut extrage chiar din ideea pe care o am despre mine însumi, precum cea pe care o am despre substanță, despre durată, despre număr, şi despre alte lucruri asemănătoare. Căci, atunci cînd gîndesc că piatra este o substanță, sau un lucru care are în sine capacitatea de a exista, apoi că eu sînt o substanță, cu toate că înțeleg prea bine că sînt un lucru care gîndeşte şi nu întins, şi că piatra dimpotrivă este un lucru întins şi care nu gîndeşte deloc, şi că astfel între cele două concepții există o deosebire notabilă, totuşi ele par a se potrivi prin aceea că amîndouă reprezintă nişte substanțe. La fel, cînd mă gîndesc că sînt în prezent, şi că, în afară de aceasta, îmi amintesc că am existat şi altădată, şi că concep mai multe gînduri diferite cărora le cunosc numărul, atunci dobîndesc pentru mine ideile duratei şi ale numărului, pe care, mai apoi, pot să le transfer la toate celelalte lucruri după cum voi vrea.

Cît despre alte calități din care sînt alcătuite ideile lucrurilor corporale, şi anume: întinderea, forma, poziția şi schimbarea locului, este adevărat că nu sînt deloc în mod formal în mine, pentru că eu nu sînt decît un lucru care gîndeşte; dar, pentru că ele sînt doar anumite moduri ale substanței, şi ca nişte veştminte sub care ne apare nouă

substanța corporală, şi întrucît sînt şi eu însumi o substanță, se pare că ele pot fi cuprinse eminamente în mine.

în consecință, nu râmîne decît singură ideea de Dumnezeu, în care trebuie să cercetăm dacă nu cumva există vreun lucru care se poate să nu fi venit de la mine însumi. Sub numele de Dumnezeu înțeleg o substanță infinită, eternă, imuabilă, independentă, atotcunoscătoare, atotputernică, şi prin care eu însumi, şi toate celelate lucruri care sînt (dacă este adevărat că ar exista vreunele) au fost create şi produse. însă aceste avantaje sînt atît de mari şi atît de eminente, încît cu cît le iau în considerare mai atent cu atît mai puțin mă conving că ideea pe care o am şi-ar putea avea originea în mine singur. Şi, în consecință, trebuie cu necesitate, ca din tot ceea ce am spus mai înainte, să trag concluzia că Dumnezeu există; căci, chiar dacă ideea de substanță este în mine, nu voi putea, numai din faptul că sînt o substanță, să am totuşi ideea unei substanțe infinite, eu care sînt o ființă finită, dacă ea nu a fost pusă în mine de vreo substanță care să fi fost cu adevărat infinită.

Şi nu trebuie să-mi imaginez că nu-mi reprezint infinitul printr-o idee adevărată, ci doar printr-o negație a ceea ce este finit, tot aşa cum înțeleg repausul şi tenebrele prin negarea

mişcării şi a luminii: pentru că, dimpotrivă, eu văd în mod manifest că există mai multă realitate în substanța infinită decît în substanța finită, şi prin urmare că într-un anume fel am în mine mai întîi noțiunea de infinit, şi numai după aceea de finit, adică de Dumnezeu mai înainte de a mă avea pe mine însumi. Căci, cum ar fi posibil să pot cunoaşte că mă îndoiesc şi că doresc, adică să am sentimentul că îmi lipseşte ceva şi că nu sînt absolut perfect, dacă nu aş avea în mine nici o idee despre o ființă mai perfectă decît ființa mea, şi prin comparația cu care să cunosc defectele mele?

Şi nu se poate spune că este cu putință ca această idee de Dumnezeu să fie din punct de vedere material falsă, şi că în consecință eu aş putea-o avea de la neant, şi anume că ea poate fi în mine pentru că eu am un defect, cum am afirmat ceva mai înainte despre ideile de căldură şi de frig, şi ale altor lucruri

asemănătoare; căci, dimpotrivă, această idee de Dumnezeu fiind extrem de clară şi extrem de distinctă, şi întrucît conţine în sine mai multă realitate obiectivă decît oricare alta; nu există nici-vorbă vreuna care să fie prin ea însăşi mai adevărată, şi nici vreuna să poată fi bănuită mai puţin de eroare şi de falsitate.

Ideea, zic eu, ideea acestei fiinţe perfecte în mod suveran şi infinite - este adevărată în întregime; căci chiar dacă este cu putinţă să se poată imagina că o atare fiinţă nu există deloc, totuşi nu se poate presupune că ideea ei nu-mi reprezintă nimic real, aşa cum am spus mai adineaori despre ideea de frig.

Ideea aceasta chiar este şi extrem de clară şi extrem de distinctă, pentru că tot ceea ce spiritul meu concepe în mod clar şi distinct ca fiind real şi adevărat, şi care conţine în sine o anumită perfecţiune, este conţinut şi cuprins în întregime în această idee.

Şi aceasta nu încetează de a fi adevărat, chiar dacă eu nu înţeleg infinitul, sau chiar dacă există în Dumnezeu o infinitate de lucruri pe care nu le pot înţelege, şi poate că nici nu mă pot apropia în nici un fel de ele cu gîndirea: căci ţine de natura infinitului, faptul că natura mea, care este finită şi mărginită, nu-1 poate înţelege; şi este suficient ca eu să înţeleg bine aceasta, şi să fiu convins că toate lucrurile pe care le înţeleg în mod clar, şi în care ştiu că există o anumită perfecţiune, şi poate că şi o infinitate de altele pe care nu le cunosc, acele lucruri sînt în Dumnezeu în mod formal sau eminamente, pentru ca ideea pe care o am despre el să fie cea mai adevărată, cea mai clară şi cea mai distinctă dintre toate cîte sînt în mintea mea. Dar poate că este adevărat şi că eu sînt ceva mai mult decît îmi imaginez eu că sînt, şi că toate perfecţiunile pe care le atribui naturii unui Dumnezeu - sînt într-un anume fel în mine în potenţialitate, deşi ele nu s-au produs încă, şi nici nu s-au făcut remarcate deloc prin acţiunile lor. De fapt, eu experimentez deja faptul că cunoaşterea mea sporeşte şi se perfecţionează puţin cîte puţin, şi nu văd nimic ce ar putea să o împiedice să sporească din ce în ce mai mult pînă la infinit; apoi, fiind astfel înmulţită şi perfecţionată, nu văd ca ceva să

împiedice ca eu să pot dobîndi cu ajutorul ei toate celelalte perfecţiuni ale naturii divine; şi, în sfîrşit, mi se pare că puterea pe care o am pentru procurarea acestor perfecţiuni dacă ea este cu adevărat în mine, poate fi capabilă să le imprime în mine şi să introducă în mine ideile lor. Totuşi, privind lucrurile acestea mai îndeaproape, voi recunoaşte că aceasta nu se poate întîmpla; căci, mai întîi, chiar dacă a fost adevărat că cunoaşterea mea dobîndeşte în fiece zi noi grade de perfecţiune, şi că există în natura mea multe lucruri în potenţialitate, care nu sînt încă în act, totuşi aceste avantaje nu aparţin în nici un fel ideii pe care o am despre Divinitate şi nu mă apropie de ea, idee în care nimic nu există doar în potenţialitate, ci totul este acolo în act şi în fapt. Ba chiar nu este, oare, un argument infailibil şi foarte sigur al imperfecţiunii cunoaşterii mele faptul că ea sporeşte puţin cîte puţin, şi că se măreşte gradual? Mai mult, chiar dacă cunoaşterea mea va spori din ce în ce mai mult,totuşi nu voi renunţa să cred că ea nu poate fi infinită în actualitate, pentru că nu va ajunge niciodată la un atît de înalt grad de perfecţiune, încît să nu mai fie capabilă să dobîndească o creştere încă şi mai mare. Pe cînd eu îl concep pe Dumnezeu ca fiind actualmente infinit într-un grad atît de înalt, încît el să nu mai poată adăuga nimic suveranei perfecţiuni pe care o are. Şi, în sfîrşit, înţeleg extrem de bine că fiinţa obiectivă a unei idei nu poate fi produsă de o fiinţă care există doar în potenţialitate, care nu este pro-priu-zis nimic, ci doar de o fiinţă formală sau actuală.

Şi desigur că nu văd nimic în tot ceea ce tocmai am spus, care să nu fie foarte uşor de cunoscut prin lumina naturală de toţi cei care vor să se gîndească la aceasta cu mare grijă; dar cînd relaxez cu ceva atenţia pe care o am, spiritului meu i se întîmpla să se întunece şi, ca orbit de imaginile lucrurilor sensibile, nu-şi mai aminteşte cu uşurinţă motivul pentru care ideea pe care o am despre o fiinţă mai perfectă decît fiinţa mea, trebuie cu necesitate să fi fost produsă în mine de o fiinţă care să fie în fapt mai perfectă.

Tocmai din acest motiv, vreau să merg mai departe, şi să iau în considerare dacă eu însumi, care am această idee a lui Dumnezeu, pot fi, în eventualitatea în care nu există Dumnezeu deloc. Şi întreb: de la cine îmi am eu existenţa? Poate că de la mine însumi, sau de la părinţii mei, sau de la alte cîteva cauze mai puţin perfecte decît Dumnezeu; căci nu poate fi imaginat nimic mai perfect şi nici măcar egal lui.

Insă, dacă eu nu am depins de nimeni altcineva, şi dacă am fost eu însumi autorul fiinţei mele, cu siguranţă că nu mă voi îndoi de nimic, şi nu voi mai da naştere nici unei dorinţe, şi în sfîrşit nu îmi va lipsi nici o perfecţiune; căci îmi voi fi dat eu însumi toate cele ale căror idei le-aş avea în mine, şi astfel aş fi Dumnezeu.

Şi nu trebuie să-mi imaginez deloc că lucrurile care îmi lipsesc sînt poate mai dificil de dobîndit, decît cele în posesia cărora sînt deja; căci, dimpotrivă, este foarte sigur, că a fost cu mult mai dificil ca eu, adică un lucru sau o substanţă care gîndeşte, să fi ieşit din neant, decît mi-ar fi să dobîndesc luminile şi cunoştinţele privitoare la mai multe lucruri pe care acum le ignor, dar care nu sînt decît accidente ale acestei substanţe. Şi astfel, tară nici o dificultate, dacă mi-am dat eu însumi acest surplus de care tocmai vorbeam, şi adică dacă eu am fost autorul naşterii mele şi a existenţei mele, atunci nu m-aş fi lipsit cel puţin de lucrurile care sînt cel mai uşor de dobîndit, şi anume, de multe cunoştinţe de care a fost lipsită natura mea; nu m-aş fi lipsit nici de niciunul dintre lucrurile care sînt conţinute de ideea pe care o concep despre Dumnezeu, căci nu există niciunul care să îmi pară că presupune o procurare mai dificilă; şi dacă totuşi ar fi vreunul, el doar mi-ar părea astfel (presupunînd că aş avea de la mine toate celelalte lucruri pe care le posed), pentru că voi face experienţa faptului că acolo se termină puterea mea, şi nu voi fi în stare să reuşesc şi de astădată.

Şi chiar dacă pot presupune că probabil am fost întotdeauna aşa cum sînt acum, prin aceasta nu voi putea să mă sustrag autorităţii acestui raţionament, şi nu voi înceta să fiu

conştient de faptul că Dumnezeu este, în mod necesar, autorul existenţei mele. Căci întregul timp al vieţii mele poate fi divizat într-o infinitate de părţi. Fiecare dintre ele nedepinzînd în nici un fel de celelalte; şi astfel, din faptul că puţin mai înainte eu existam, nu urmează cu necesitate că trebuie să fiu şi acum, decît dacă în acest moment vreo cauză anumită mă produce şi mă crează, pentru a mă exprima astfel, din nou, adică mă conservă.

Într-adevăr, este un lucru foarte clar şi foarte evident (pentru toţi aceia care iau în considerare cu mare atenţie natura timpului), că o substanţă, pentru a fi conservată în toate momentele în care ea durează, are nevoie de aceeaşi putere şi de aceeaşi acţiune ca cele care ar fi necesare pentru a o produce şi a o crea cu totul din nou, ca şi cum nu ar fi fost încă deloc. Astfel încît lumina naturală ne face să vedem cu claritate, că subsistenţa şi creaţia nu se deosebesc decît în raport cu modul nostru de a gîndi, şi deloc în fapt. Trebuie aşadar ca măcar aici să mă întreb pe mine însumi, pentru a şti dacă posed eu însumi vreo putere şi vreo virtute, care să fie capabile să facă în aşa fel încît eu, cel care exist acum, să mai fiu şi pe viitor: căci, întrucît nu sînt nimic decît un lucru care gîndeşte (sau cel puţin nu a fost vorba încă, pînă aici, cu toată precizia, decît de această parte a mea însămi), dacă o atare putere rezidă în mine, cu siguranţă va trebui ca cel puţin să o gîndesc şi să fiu conştient de acest fapt; dar întrucît nu resimt că ar exista nici una în mine, şi prin aceasta cunosc cu toată evidenţa că depind de vreo fiinţă diferită de mine.

Nu cumva şi această fiinţă de care tocmai este vorba că aş depinde de ea, nu este ceea ce numesc Dumnezeu, şi că de fapt sînt produs fie de părinţii mei, fie de alte cauze mai puţin perfecte decît el? Dar nici pomeneală, căci aşa ceva nu-i cu putinţă. Fiindcă aşa cum am spus deja ceva mai înainte, este un lucru foarte evident că trebuie să ai cel puţin atîta realitate în cauză cîtă ai în efectul ei. Şi prin urmare, pentru că sînt un lucru care gîndeşte, şi care am în mine o anumită idee a lui Dumnezeu, oricare ar fi pînă la urmă cauza care este atribuită

naturii mele, trebuie cu necesitate recunoscut că în mod similar ea trebuie să fie un lucru care gîndeşte, şi să posede în sine ideea tuturor perfecţiunilor pe care eu le atribui naturii Divine. Apoi se poate iarăşi cerceta dacă această cauză îşi are originea şi existenţa sa de la ea însăşi, sau de la vreun alt lucru. Căci dacă şi-o are de la ea însăşi, urmează, în baza raţionamentelor pe care le-am invocat ceva mai înainte, că ea însăşi trebuie să fie Dumnezeu; pentru că avînd virtutea de a fi şi a exista prin sine, ea trebuie să aibă fără îndoială şi puterea de a poseda actualmente toate perfecţiunile ale căror idei ea le concepe, şi anume pe toate cele pe care eu le concep ca fiind în Dumnezeu. Iar dacă ea îşi deţine existenţa proprie de la vreo altă cauză decît de la sine, se va pune întrebarea din nou, prin acelaşi raţionament, asupra acestei cauze secunde, dacă ea există prin sine, sau prin altcineva, pînă cînd din treaptă în treaptă se va ajunge în sfîrşit la o ultimă cauză care se va vădi că este Dumnezeu. Şi este foarte evident că în problema aceasta nu poate fi vorba de un regres la infinit, ţinînd seama de faptul că aici nu este vorba atît despre cauza care m-a produs cîndva, cît despre cea care mă conservă în prezent.

Nu putem presupune şi că ar fi cu putinţă că mai multe cauze au cooperat între ele contribuind fiecare în parte la producerea mea şi că astfel de la una am primit ideea uneia dintre perfecţiunile pe care le atribui lui Dumnezeu, şi de la alta ideea altei atari perfecţiuni, ca şi cum toate aceste perfecţiuni s-ar afla, ce-i drept, undeva în Univers, dar nu se întîlnesc toate îmbinate şi strînse la un loc, într-o singură cauză care să fie Dumnezeu. Pe cînd, dimpotrivă, unitatea, simplicitatea, sau inseparabilitatea tuturor lucrurilor care sînt în Dumnezeu, este una dintre principalele perfecţiuni pe care eu le concep ca fiind în el; şi cu siguranţă că ideea acestei unităţi şi a îmbinării tuturor perfecţiunilor lui Dumnezeu, n-a putut fi produsă în mine de nici o cauză, de la care eu să nu fi primit deloc şi ideile tuturor celorlalte perfecţiuni. Căci ea nu a putut să mi le facă înţelese ca fiind adunate la un loc şi inseparabile,fără să fi făcut

în acelaşi timp în aşa fel încît să ştiu ce sînt ele, şi să le cunosc pe toate într-un fel oarecare.

În ceea ce-i priveşte pe părinţii mei, de la care se pare că mi-am primit naşterea, chiar dacă tot ceea ce am putut crede vreodată în privinţa aceasta ar fi adevărat, aceasta nu ar putea totuşi decide că ei sînt cei care mă conservă, nici că ei m-au făcut şi m-au produs întrucît sînt un lucru care gîndeşte, pentru că ei doar au plasat anumite înclinaţii în această materie, în care judec că eu, adică spiritul meu, singurul pe care îl consider acum ca fiind eu însumi, se află închis; şi în consecinţă în privinţa lor nu poate să existe aici nici o dificultate, ci trebuie să tragem în mod necesar concluzia că existenţa lui Dumnezeu este în mod foarte evident demonstrată prin simplul fapt că eu exist, şi că există în mine ideea unei fiinţe perfecte în mod suveran (adică a lui Dumnezeu).

îmi mai rămîne să examinez doar modul în care am dobîn-dit această idee. Căci nu am primit-o prin intermediul simţurilor, şi niciodată ea nu mi s-a oferit fără ca să mă fi aşteptat, aşa cum se întîmplă cu ideile lucrurilor sensibile, cînd aceste lucruri se prezintă sau doar par a se prezenta organelor exterioare ale simţurilor mele. Ea nu este nici o pură producţie sau o ficţiune a spiritului meu; căci nu stă în puterea mea să diminuez sau să adaug vreun lucru în acest caz. Iar în consecinţă nu mai rămîne alt lucru de spus, decît că, precum ideea pe care o am despre mine însumi, şi ea este născută şi produsă o dată cu mine din clipa în care am fost creat.

Şi cu siguranţă că nu trebuie să pară ciudat că Dumnezeu creîndu-mă, a pus în mine această idee pentru a fi ca pecetea meşterului întipărită pe lucrarea sa; şi nici nu este necesar ca această pecete să fie ceva diferit de însăşi această lucrare. Chiar şi numai din faptul acesta că Dumnezeu m-a creat, este extrem de credibil că, într-un anume fel, m-a făcut după imaginea şi asemănarea sa, şi că eu concep această asemănare (în care este conţinută ideea de Dumnezeu), prin aceeaşi facultate prin care mă concep pe mine însumi; şi anume că, atunci cînd reflectez asupra mea, nu numai că cunosc că sînt un lucru imperfect,

incomplet şi dependent de altul, care tind şi aspir fără încetare spre ceva mai bun şi mai mare decît ceea ce sînt, dar cunosc, în acelaşi timp, şi că cel de care depind posedă în sine toate aceste lucruri mari spre care aspir, şi ale căror idei le găsesc în mine, nu într-un mod indefinit şi doar în potențialitate, ci că el se bucură de ele în fapt, actualmente şi într-un mod infinit, şi că astfel el este Dumnezeu. Iar întreaga forță a argumentului de care m-am folosit aici pentru a dovedi existența lui Dumnezeu - constă în aceea că eu recunosc că nu ar fi cu putință ca natura mea să fie aşa cum este, adică să am în mine ideea unui Dumnezeu, dacă Dumnezeu nu ar exista cu adevărat; chiar acest Dumnezeu, zic eu, a cărui idee este în mine, şi anume: acela care posedă toate aceste înalte perfecțiuni, despre care spiritul nostru poate foarte bine să aibă o anumită idee, fără totuşi să le înțeleagă pe toate, care nu este predispus spre nici un defect, şi care nu are nimic din toate lucrurile care dovedesc vreo imperfecțiune.

Din toate acestea este evident că el nu poate fi înşelător, pentru că lumina naturală ne învață că înşelătoria depinde în mod necesar de vreun defect.

Dar, mai înainte de a examina aceasta cu mai multă meticulozitate, şi de a trece la luarea în considerare a altor adevăruri care pot fi meditate, mi se pare foarte potrivit să mă opresc cîtva timp pentru a contempla acest Dumnezeu cu totul perfect, să-i cîntăresc cu totul pe îndelete atributele lui minunate, să iau în considerare, să admir şi să ador frumusețea incomparabilă a acestei lumini imense, cel puțin atîta pe cît forța spiritului meu, care rămîne într-un anume fel orbit, va putea să mi-o îngăduie. Căci, aşa cum ne învață credința că fericirea supremă din cealaltă viață nu constă decît din această contemplare a Majestății divine, tot astfel să experimentăm începînd chiar de acum că o meditație asemănătoare, chiar dacă incomparabil mai puțin perfectă, ne face să ne bucurăm de cea mai mare mulțumire pe care sîntem în stare să o resimțim în această viață.

MEDITAȚIA A PATRA

Despre adevăr şi despre fals.

În zilele acestea, atît de mult m-am deprins să-mi detaşez spiritul de simțuri, şi cu atîta exactitate am remarcat că în privința lucrurilor corporale există extrem de puține lucruri care sînt cunoscute cu certitudine, încît sînt cu mult mai multe cele cunoscute cu privire la spiritul omenesc şi încă cu mult mai multe cele despre însuşi Dumnezeu, încît acum îmi abat fără nici o dificultate gîndirea de la luarea în considerare a lucrurilor sensibile sau imaginabile, pentru a o purta asupra acelora care, fiind eliberate de orice materie, sînt în exclusivitate inteligibile.

Şi, cu siguranță, ideea pe care o am despre spiritul omenesc, în măsura în care el este un lucru care gîndeşte, nu întins nici în lungime, nici în lățime şi nici în adîncime, şi care nu participă la nimic din ceea ce aparține corpului, această idee este în mod incomparabil mai distinctă decît ideea oricărui lucru corporal. Iar cînd iau în considerare că mă îndoiesc, adică faptul că sînt un lucru incomplet şi dependent, atunci ideea unei ființe complete şi independente, adică a lui Dumnezeu, se prezintă spiritului meu cu multă distincție şi cu multă claritate; şi doar din faptul acesta, că această idee se regăseşte în mine, sau că eu sînt sau exist, eu cel care am această idee, trag concluzia într-un mod atît de evident cu privire la existența lui

Dumnezeu, şi la faptul că existența mea, în toate momentele vieții mele, depinde în întregime de el, încît nu cred că spiritul omenesc poate cunoaşte ceva cu mai multă evidență şi certitudine. Şi mi se pare că deja descopăr un drum care ne va con-duc#de la această contemplare a adevăratului Dumnezeu (în care sînt închise toate comorile ştiinței şi ale înțelepciunii) pînă la cunoaşterea celorlalte lucruri din Univers.

Căci, mai întîi, voi recunoaşte că este imposibil ca el să mă înşele vreodată, pentru că în orice fraudă şi înşelăciune există un anumit fel de imperfecțiune. Şi oricît de mult ar părea că să poți să înşeli ar fi un semn de subtilitate, sau de putere,

totuşi să vrei să înşeli, aceasta dovedeşte fără îndoială slăbiciune sau răutate. Şi, în consecință, aşa ceva nu poate să existe în Dumnezeu.

Iar mai apoi experimentez în mine o anumită putere de a judeca pe care fără îndoială că am primit-o de la Dumnezeu, la fel ca pe tot restul lucrurilor pe care le am; şi cum el nu vrea să mă înşele, este sigur că dacă mă voi folosi de ea aşa cum trebuie, el mi-a dat-o astfel încît eu să nu greşesc niciodată. Şi nu ar mai rămîne nici o îndoială cu privire la acest adevăr, dacă nu s-ar putea trage - pare-se - această consecință, că deci în felul acesta eu nu m-am înşelat niciodată; căci dacă dețin de la Dumnezeu tot ceea ce am, şi dacă nu mi-a dat deloc puterea de a greşi, se pare că nu trebuie niciodată să mă amăgesc. Şi într-adevăr, dacă nu mă gîndesc decît la Dumnezeu, nu descopăr în mine nici un motiv de eroare sau de falsitate; dar mai apoi, revenind la mine, experiența mă ajută să cunosc că sînt totuşi predispus la o infinitate de erori, cărora cercetîndu-le mai îndeaproape cauza, observ că gîndirii mele i se înfățişează nu numai o reală şi pozitivă idee a lui Dumnezeu, sau a unei ființe perfecte în mod suveran, ci de asemenea, ca să spunem aşa, o anumită idee negativă a neantului, adică a ceea ce este infinit îndepărtat de orice fel de perfecțiune; şi că sînt ca la Vnijloc între Dumnezeu şi neant, adică aşezat în aşa fel între ființa supremă şi neființă, că în măsura în care m-a creat o ființă supremă, cu adevărat nu există în mine nimic ce să mă poată duce în eroare; dar că dacă mai iau în considerare ca participînd într-un anume fel la neant sau la neființă, adică în măsura în care nu sînt eu însumi ființă supremă, sînt expus unei infinități de lipsuri, în aşa fel încît nu trebuie să fiu uimit dacă uneori mă înşel.

Astfel mi-am dat seama că eroarea, luată ca atare, nu este vreun lucru real care depinde de Dumnezeu, ci că este doar un defect; şi în consecință, că pentru a greşi nu am nevoie de vreo putere care să-mi fi fost dată special în vederea acestui rezultat, ci că mi se întîmplă să mă înşel datorită faptului că în mine

puterea pe care Dumnezeu mi-a dat-o pentru a deosebi adevărul de eroare nu este infinită.

Totuşi, această constatare încă nu mă satisface complet; căci eroarea nu este o pură negaţie, adică nu este un simplu defect sau lipsa vreunei perfecţiuni care nu mi-a fost dată deloc, ci mai degrabă este o privaţie a unei anumite cunoaşteri pe care se pare că ar trebui să o am. Şi luînd în considerare natura lui Dumnezeu, nu mi se pare cu putinţă ca el să-mi fi dat vreo facultate care să fie imperfectă în felul ei, şi, anume, căreia să-i lipsească vreuna dintre perfecţiunile care lui îi este dată; căci dacă este adevărat că cu cît meşterul este mai expert, cu atît mai mult cele care ies din mîinile lui sînt mai perfecte şi mai desăvîrşite, atunci ce fiinţă ne imaginăm noi că a fost produsă de acest Creator suveran al tuturor lucrurilor, care să nu fie perfectă şi în întregime desăvîrsită în toate părţile ei? Şi cu siguranţă că nu există nici o îndoială că Dumnezeu nu ar fi putut să mă creeze astfel încît să nu mă pot înşela niciodată; mai este sigur şi că^-el vrea întotdeauna ceea ce este mai bine; să-mi fie atunci oare mai avantajos să greşesc, decît să nu greşesc deloc?

Luînd în considerare toate acestea cu o mai mare atenţie, îmi vine mai întîi în minte că nu trebuie să mă mir deloc, dacă inteligenţa mea nu este capabilă să înţeleagă de ce Dumnezeu face ceea ce face, şi că astfel eu nu am nici un motiv .să mă îndoiesc de existenţa lui, din cauză că de-a lungul experienţei mele poate că văd multe alte lucruri fără a putea să înţeleg nici pentru care motiv şi nici cum le-a produs Dumnezeu. Căci, ştiind deja că natura mea este extrem de slabă şi limitată, şi că, dimpotrivă, cea a lui Dumnezeu este imensă, incomprehensibilă şi infinită, nu mai am nici o dificultate să recunosc că sînt în puterea lui o infinitate de lucruri, ale căror cauze depăşesc capacitatea de înţelegere a minţii mele. Şi acest singur argument este suficient pentru a mă convinge că tot acest gen de cauze, care se obişnuieşte să fie deduse din scop, nu este de nici un folos în privinţa lucrurilor fizice, sau naturale; căci nu mi se pare că aş putea, fără o cutezanţă prea

mare, să cercetez şi să mă angajez să descopăr intențiile impenetrabile ale lui Dumnezeu.

în plus, îmi mai trece prin minte, că, atunci cînd cercetezi dacă sînt perfecte creațiile lui Dumnezeu, nu trebuie luată în considerare o singură creatură, separat, ci în general toate creaturile la un loc. Căci, acelaşi lucru care, nu fără o anumită îndreptățire, este poate cu putință să pară extrem de imperfect, aceasta dacă este luat în considerare el singur în exclusivitate, mai apoi să fie descoperit ca fiind foarte perfect în privința naturii sale, aceasta dacă este privit ca parte a acestui Univers. Şi deşi, de cînd mi-am fixat ca țintă să mă îndoiesc de toate lucrurile, nu am cunoscut cu toată certitudinea decît existența mea şi pe aceea a luifbumnezeu, totuşi în acelaşi fel, de cînd am recunoscut puterea infinită a lui Dumnezeu, nu mai pot nega că el nu ar fi produs şi multe alte lucruri, sau cel puțin că el nu ar putea să le producă, în aşa fel încît eu să exist şi să fiu aşezat în lume, ca făcînd parte din universalitatea tuturor ființelor.

Iar în consecința acestora, scrutîndu-mă mai îndeaproape, şi cercetînd care sînt erorile mele (care doar ele singure dovedesc că imperfecțiunea există în mine), descopăr că ele depind de contribuția a două cauze, şi anume: a puterii de a cunoaşte care este în mine, şi a puterii de a alege, sau a liberului meu arbitru: adică de intelectul meu şi în acelaşi timp de voința mea. Căci doar prin intelect nu afinii şi nici nu neg nici un lucru, ci doar concep ideile lucrurilor, pe care pot apoi să le afirm sau să le neg. însă, luîndu-1 astfel în considerare, cu siguranță că se poate spune că nu există niciodată în el nici o eroare, cu condiția ca să fie luat cuvîntul eroare în înțelesul lui cel mai propriu. Şi chiar dacă poate că există în lume o infinitate de lucruri, despre care nu am în intelectul meu nici o idee, din motivul acesta nu se poate spune că el ar fi privat de aceste idei, ca de un lucru care s-ar datora naturii lui, ci doar că nu le are; pentru că în fapt nu există nici un argument care să poată dovedi că Dumnezeu ar trebui să-mi dea o mai mare şi mai amplă facultate de a cunoaşte, decît aceea pe care mi-a dat-o; şi oricît de îndemînatic şi de savant meşter mi l-aş imagina

eu, nu trebuie din acest motiv să cred că el a trebuit să pună în fiecare dintre creațiile lui toate perfecțiunile pe care poate el să le pună în vreuna dintre ele. De asemenea, nu mă pot plînge că Dumnezeu nu mi-a dat un liber-arbitru, sau o voință atît de amplă şi de perfectă, pentru că o experimentez în realitate ca fiind atît de nedefinită şi de vastă, încît înțeleg că nu este închisă în nici un fel def limite. Şi ceea ce mi se pare cu totul remarcabil în această împrejurare, este că, dintre toate celelalte

lucruri care sînt în mine, nu există nici unul atît de perfect şi atît de vast, încît să nu recunosc prea bine că el ar putea fi încă şi mai mare, şi încă şi mai perfect. Căci, de exemplu, dacă iau în considerare facultatea de a concepe care este în mine, descopăr că este de o extrem de mică întindere, şi limitată la maximum, şi simultan îmi reprezint ideea altei facultăți, cu mult mai amplă, ba chiar infinită; şi chiar şi numai din faptul acesta că pot să-mi reprezint ideea ei, cunosc fără dificultate că ea aparține naturii lui Dumnezeu. în acelaşi fel, dacă examinez memoria, sau imaginația, sau oricare altă capacitate, nu găsesc nici una care să nu fie în mine foarte mică şi mărginită, şi care în Dumnezeu să nu fie imensă şi infinită. Nu există decît voința, pe care o experimentez în mine că este atît de mare, încît nu concep deloc ideea niciuneia alta mai ample şi mai vaste: astfel încît, în principal, ea este cea care mă face să cunosc că port în mine imaginea şi asemănarea cu Dumnezeu. Căci, chiar dacă ar fi incomparabil mai mare la Dumnezeu, decît la mine, fie datorită cunoaşterii şi a puterii, care fiind la el unite o fac să fie mai fermă şi mai eficace, fie datorită obiectului asupra căruia se exercită, cu atît mai mult cu cît ea se îndreaptă spre, şi se extinde la - infinit mai multe lucruri; totuşi, dacă o iau în considerare în mod formal şi cu precizie, în ea însăşi, nu pare să fie mai mare. Căci ea consistă doar în faptul că putem face un lucru, sau să nu-l facem (adică să afirmăm sau să negăm, să stăruim sau să renunțăm), sau mai degrabă doar în aceea că, pentru a afirma sau a nega, a accepta sau a respinge lucrurile pe care ni le propune intelectul, noi acționăm în aşa fel încît nu simțim deloc că vreo forță

exterioară ne constrîngeha aceasta. Căci, pentru ca eu să fiu liber, nu este necesar să fiu indiferent în a alege pe unul sau pe altul dintre două contrarii; ci mai degrabă, cu cît mai mult înclin spre unul dintre ele, fie că eu cunosc cu toată evidența că acolo este binele şi adevărul, fie că Dumnezeu dispune astfel cuprinsul gîndirii mele, cu atît mai liber fac eu alegerea şi mi-l însuşesc. Şi cu siguranță că grația divină şi cunoaşterea naturală, departe de a-mi diminua libertatea, mai degrabă o sporesc şi o consolidează.

Astfel că această indiferență pe care o resimt, cînd nu sînt deloc înclinat într-o direcție mai degrabă decît într-alta prin greutatea nici unui argument, este cel mai scăzut grad de libertate, şi vădeşte mai degrabă un defect al cunoaşterii, decît o superioritate a voinței; căci dacă voi cunoaşte întotdeauna cu claritate ce este adevărat şi ce este bun, nu voi fi niciodată în dificultate ca să mă hotărăsc ce judecată şi ce alegere trebuie să fac; şi astfel voi fi deplin liber, fără a fi vreodată indiferent.

Din toate acestea îmi dau seama că nici puterea de a vrea, pe care am primit-o de la Dumnezeu, nu este deloc prin ea însăşi cauza erorilor mele, căci în felul ei ea este foarte amplă şi deosebit de perfectă; şi nici puterea de a înțelege şi de a concepe; căci neconcepînd nimic decît cu ajutorul acestei puteri pe care Dumnezeu mi-a dat-o pentru a concepe, fără îndoială că tot ceea ce concep, eu concep aşa cum trebuie, şi nu este cu putință să mă înşel în privința aceasta. Atunci, de unde se nasc erorile mele? Este de ştiut că doar din faptul că voința fiind cu mult mai amplă şi mai întinsă decît intelectul, eu nu o înglobez între aceleaşi limite, ci că o extind şi la lucruri pe care nu le înțeleg, care fiindu-mi în sine indiferente, ea se *i* rătăceşte cu extremă uşurință, şi alege răul în locul binelui, sau falsul pentru adevăr. Ceea ce face ca să mă înşel şi să păcătuiesc.

De exemplu, în zilele acestea care tocmai au trecut, exam-inînd dacă există pe lume vreun lucru, şi descoperind că, numai din faptul acesta că examinam această problemă, rezulta cu mare evidență că existam eu însumi, nu am putut

să mă împiedic să gîndesc că un lucru pe care îl concepeam cu atîta claritate era adevărat, şi aceasta nu pentru că aş fi fost forțat la aceasta de vreo cauză exterioară, ci numai pentru că, dintr-o claritate mare care era în intelectul meu, a rezultat o mare predispoziție în voința mea; şi am ajuns să cred cu atît cu mai multă libertate, cu cît eram cuprins de mai puțină indiferență. Dimpotrivă, în prezent nu cunosc doar faptul că exist, în măsura în care sînt un anumit lucru care gîndeşte, ci i se dezvăluie spiritului meu şi o anumită idee despre natura corporală: ceea ce face să mă îndoiesc dacă această natură care gîndeşte, care este în mine, sau mai degrabă prin care eu sînt ceea ce sînt, este diferită de această natură corporală, sau dacă nu cumva amîn-două nu sînt decît unul şi acelaşi lucru. Şi presupun acum că nu cunosc încă nici un argument care să mă convingă mai degrabă de o ipoteză decît de cealaltă: de unde rezultă că sînt în întregime indiferent să o neg pe una, sau să o afirm, sau chiar să mă abțin de a formula vreo judecată.

Iar această indiferență nu se extinde numai asupra lucrurilor despre care intelectul nu are nici o cunoştință, ci în general şi asupra tuturor acelora pe care nu le descoperă cu o perfectă claritate, în momentul în care voința ia o decizie; căci, oricît de probabile ar fi presupunerile care mă predispun să judec un lucru oarecare, pentru a-mi da ocazia să hotărăsc contrariul este suficientă şi numai cunoştința pe care o am că acestea nu sînt decît presupuneri, şi nu argumente sigure şi indubitabile. Ceea ce, în zilele acestea care tocmai au trecut, am experimentat suficient, atunci cînd am stabilit ca fiind fals tot ceea ce pînă atunci considerasem ca fiind foarte adevărat, şi aceasta numai din cauză că observasem că într-un anume fel lucrurile puteau fi puse la îndoială însă, dacă mă abțin de la a-mi formula raționamentul asupra unui lucru, atunci cînd nu-l concep cu destulă claritate şi distincție, este evident că în acest caz procedez cum nu se poate mai bine, şi că nu mă înşel deloc; dar dacă mă hotărăsc să neg, sau să afirm, în acest caz nu mă mai folosesc aşa cum trebuie de liberul meu arbitru; iar dacă afinii ceea ce nu este adevărat, este evident că mă înşel; ba

chiar, deşi judec în conformitate cu adevărul, aceasta nu se întîmplă decît la voia întîmplării, şi atunci nu încetez de a greşi, şi de a mă folosi prost de liberul meu arbitru; căci lumina naturală ne învață că cunoaşterea prin intelect trebuie întotdeauna să preceadă determinarea voinței. Iar privația, care constituie forma erorii, există tocmai prin această proastă utilizare a liberului arbitru. Privația, spun eu, poate fi întîlnită în cuprinsul operației mintale, întrucît ea provine de la mine; dar ea nu se găseşte în cuprinsul puterii pe care am primit-o de la Dumnezeu, şi nici chiar în interiorul operației, în măsura în care operația depinde de el. Căci cu siguranță că nu am nici un motiv de a mă plînge de faptul că Dumnezeu nu mi-a dat o inteligență mai capabilă, sau o lumină naturală mai mare decît aceea pe care o dețin de la el, pentru că de fapt este specific intelectului finit să nu înțeleagă o infinitate de lucruri, şi este specific unui intelect creat să fie finit: dar am toate motivele să-i aduc mulțumiri pentru faptul că, nedatorîn-du-mi niciodată nimic, mi-a dat totuşi tot puținul de perfecțiuni care este în mine: departe mult de situația în care să resimt sentimente atît de nedrepte încît să-mi imaginez că mi-a luat sau mi-a reținut în mod injust celelalte perfecțiuni pe care nu mi le-a dat deloc. De asemenea, nu am motiv să mă plîng de faptul că mi-a dat o voință cu o rază de cuprindere mai vastă decît cea a intelectului, pentru că, voința neconstituind decît un singur lucru, iar obiectul ei de aplicație fiind ca şi indivizibil, se pare că natura ei este astfel că nu i se poate lua nimic fără să o distrugi; şi cu siguranță că cu cît se întîmplă să fie mai mare, cu atît mai mult aduc mulțumiri bunătății celui care mi-a dat-o. Şi, în sfîrşit, nu trebuie să mă plîng nici de faptul că Dumnezeu cooperează cu mine pentru realizarea actelor acestei voințe, adică în judecățile în care mă înşel, pentru că aceste acte la care mă refer sînt în întregime adevărate, absolut bune, în măsura în care depind de Dumnezeu, şi într-un anume fel există în natura mea mai multă perfecțiune, prin faptul că pot să le emit, decît dacă nu aş putea. Cît despre privație, singura în care consistă cauza formală a erorii şi a păcatului, ea nu are nevoie pentru a

se realiza de nici o contribuție a lui Dumnezeu, pentru că ea nu este un lucru sau o ființă, şi pentru că, dacă este raportată la Dumnezeu ca la o cauză a ei, ea nu trebuie să fie numită privație, ci doar negație, conform cu semnificația care se dă acestor cuvinte în Scolastică.

Căci, de fapt, nu este deloc o imperfecțiune în Dumnezeu faptul că mi-a dat libertatea de a-mi formula propria judecată, sau de a mă abține să judec, în legătură cu anumite lucruri în privința cărora nu a instituit în intelectul meu o cunoaştere clară şi distinctă; dar fără îndoială că în mine este o imperfecțiune faptul că nu folosesc bine această libertate, şi că îmi formulez cu temeritate judecata proprie, asupra unor lucruri pe care nu le concep decît cu obscuritate şi confuzie.

îmi dau seama, totuşi, că îi era mai uşor lui Dumnezeu să facă în aşa fel încît să nu mă înşel niciodată, cu toate că aş rămîne liber, şi cu o cunoaştere mărginită, şi anume: dîndu-i intelectului meu o mai clară şi distinctă înțelegere a tuturor lucrurilor despre care ar trebui să delibereze cîndva, sau doar dacă ar fi gravat atît de adînc în memoria mea hotărîrea de a nu judeca niciodată despre nici un lucru fără a-l înțelege în mod clar şi distinct, încît să nu pot uita niciodată aceasta. Şi observ prea bine că, în măsura în care mă iau în considerare doar pe mine singur, de parcă nu aş fi decît eu pe lume, aş fi cu mult mai perfect decît sînt, dacă Dumnezeu m-ar fi creat astfel încît să nu greşesc niciodată. Dar, doar din cauza aceasta nu aş putea să neg, că nu ar fi într-un anume fel o mai mare perfecțiune în întregul Univers, prin faptul că unele dintre părțile lui nu ar fi exceptate de la a avea defecte, decît dacă ele ar fi cu toatele asemănătoare. Şi nu am nici un drept de-a mă plînge, dacă Dumnezeu, aducîndu-mă pe lume, nu a vrut să mă aşeze în rîndul lucrurilor celor mai nobile şi mai perfecte; dar am motiv să fiu mulțumit, prin faptul că, dacă nu mi-a dat virtutea de a nu greşi deloc, cu ajutorul primei modalități pe care am făcut-o cunoscută ceva mai înainte, şi care depinde de o clară şi evidentă cunoaştere a tuturor lucrurilor despre care pot delibera, cel puțin a lăsat în puterea mea cealaltă modalitate,

care constă din a ține minte în mod ferm hotărîrea de a nu emite niciodată o judecată asupra lucrurilor al căror adevăr nu-mi este cunoscut cu claritate.

Căci, cu toate că observ această slăbiciune a naturii mele, ce constă în faptul că nu pot să-mi fixez spiritul în mod continuu asupra aceluiaşi gînd, totuşi, printr-o meditație plină de atenție şi reiterată mereu, pot să mi-! imprim cu atîta putere în memorie, încît nu mi se întîmplă niciodată să nu mi-1 amintesc, ori de cîte ori am nevoie de el, şi astfel deprind obiceiul de a nu greşi deloc. Şi, cu atît mai mult cu cît tocmai în aceasta constă cea mai mare şi principala perfecțiune a omului, estimez că nu am cîştigat puțin cu această Meditație, în care am descoperit cauza falsurilor şi a erorilor.

Şi cu siguranță că nici nu putem avea altele decît cea pe care am explicat-o; căci în toate dățile în care îmi voi stăpîni

voința menținînd-o între hotarele cunoaşterii mele, ca ea să nu emită nici o judecată decît despre lucruri care îi sînt reprezentate de intelect în mod clar şi distinct, nu se poate întîmplă să mă înşel; pentru că orice concepție clară şi distinctă este fără îndoială ceva real şi pozitiv, şi prin urmare nu-şi poate avea originea în neant, ci trebuie să-1 aibă în mod necesar pe I)umnezeu drept autor, Dumnezeu - zic eu - care, fiind perfect în mod suveran, nu poate fi cauza nici unei erori; şi în consecință trebuie să tragem concluzia că o atare concepție sau O atare judecată este adevărată.

În rest, nu am aflat astăzi doar ce trebuie să evit pentru a nu greşi, ci şi ce trebuie să fac pentru a mă înălța pînă la cunoaşterea adevărului. Căci cu siguranță că voi ajunge la Vel, dacă voi stărui cu atenția mea în mod suficient asupra tuturor lucrurilor pe care le voi înțelege perfect, şi dacă le voi separa de celelalte pe care nu le înțeleg decît în mod confuz şi cu obscuritate. Lucruri la care de acum înainte voi lua seama cu mare grijă.

MEDITAȚIA A CINCEA

Despre esenţa lucrurilor materiale; şi, iarăşi, despre Dumnezeu, că există.

Îmi rămîn de examinat multe alte lucruri, cu privire la atributele lui Dumnezeu, şi privitor la propria mea natură, adică: cea a spiritului meu; dar voi relua altă dată, poate, cercetarea aceasta. Căci acum (după ce tocmai am remarcat ce trebuie făcut sau ce trebuie evitat pentru a te înălţa pînă la cunoaşterea adevărului), ceea ce am de făcut, în principal, este să încerc să scap şi să mă debarasez de toate îndoielile în care am căzut în aceste zile care tocmai au trecut, şi să văd dacă nu pot cunoaşte totuşi şi ceva cert cu privire la lucrurile materiale.

Dar, înainte de a examina dacă sînt şi astfel de lucruri în afara mea, trebuie să iau în considerare ideile lor, în măsura în care ele se găsesc în gîndirea mea, şi să cercetez pentru a stabili care sînt cele distincte, şi care sînt cele confuze.

în primul rînd, îmi vine în minte cu mare distincţie această cantitate pe care filozofii o numesc în mod obişnuit cantitatea continuă, sau extensia în lungime, lăţime şi adîncime, care este în această cantitate, sau mai degrabă în lucrul căruia îi este ea atribuită. Mai mult, eu pot să enumăr la ea mai multe părţi diferite, şi să atribui fiecăreia dintre aceste părţi tot felul de mărimi, de forme, de situări şi de mişcări; şi, în sfîrşit, pot să atribui fiecăreia dintre aceste mişcări tot felul de durate.

Şi atunci cînd le iau în considerare în general, nu cunosc cu mare distincţie doar aceste lucruri; ci de asemenea, oricît de puţin mi-aş concentra atenţia, mai înţeleg şi o infinitate de particularităţi privitoare la numere, forme, mişcări şi alte lucruri asemănătoare, al căror adevăr îmi apare cu atîta evidenţă şi se acordă aşa de bine cu natura mea, de parcă atunci cînd încep să le descopăr, nu mi se mai pare că aş afla ceva nou, ci mai degrabă că doar îmi reamintesc ceea ce ştiam deja de mai înainte, adică mi se pare că observ lucruri care erau deja în mintea mea, chiar dacă încă nu mi-am întors gîndirea spre ele. Iar ceea ce găsesc aici mai

important, este faptul că descopăr în mine o infinitate de idei ale anumitor lucruri, care nu pot fi estimate drept neantul pur, cu toate că poate nu au în afara gîndirii mele nici o existenţă, şi nici nu sînt închipuite de mine, cu toate că ţine de libertatea mea să le gîndesc sau să nu le gîndesc; dar ele îşi au naturile lor adevărate şi imuabile. l Precum, de exemplu, cînd îmi imaginez un triunghi, chiar dacă nu există o atare figură în nici un loc din lume în afară de gîndirea mea, şi că nici nu a existat vreodată, el nu va înceta totuşi să aibă o anumită natură, sau fonnă, sau esenţă determinată de acesta figură, care este imuabilă şi eternă, pe care nu am inventat-o deloc, şi care nu depinde în nici un fel de spiritul meu; cum reiese din faptul că se pot demonstra diversele proprietăţi ale acestui triunghi, şi anume: că cele trei unghiuri ale lui sînt egale cu două unghiuri drepte, că unghiul lui cel mai mare se sprijină pe latura lui cea mai mare şi altele asemănătoare, despre care acum, fie că vreau sau nu, recunosc foarte clar şi în mod foarte evident că îi aparţin, chiar dacă, mai înainte, cînd mi-am imaginat prima oară un triunghi, nu m-am gîndit la aceasta în nici un fel: şi în consecinţă nu se poate spune că doar le-am închipuit şi le-am născocit.

Şi nu am decît să-mi obiectez aici, că poate această idee a triunghiului este venită în mintea mea prin intermediul simţurilor mele, pentru că am văzut uneori corpuri în formă triunghiulară; căci pot să-mi alcătuiesc în minte o infinitate de alte forme, în legătură cu care nu poate exista nici cea mai mică bănuială că mi-ar fi căzut vreodată în raza de acţiune a simţurilor, şi totuşi nu renunţ la posibilitatea de a le demonstra diferitele proprietăţi privitoare la natura lor, tot astfel ca şi cu privire la natura triunghiului: care cu siguranţă că trebuie să fie toate adevărate, pentru că le concep în mod clar. Şi, aşadar, ele sînt ceva, şi nu neantul pur; pentru că este foarte evident că tot ceea ce este adevărat este ceva, iar ceva mai înainte am demonstrat deja în mod amplu că toate lucrurile pe care le cunosc cu claritate şi în mod distinct - sînt adevărate. Şi chiar dacă nu aş fi demonstrat, natura spiritului meu este astfel, încît

nu mă pot împiedica să le consider adevărate, cît timp le concep cu claritate şi în mod distinct. Şi îmi reamintesc că, încă de pe cînd mai eram ataşat puternic de obiectele simțurilor, socoteam printre cele mai constante adevăruri şi pe cele pe care le concepeam în mod clar şi distinct cu privire la forme, la numere, şi la celelalte lucruri care aparțin aritmeticii şi geometriei.

Însă acum, dacă doar din singur faptul acesta că pot extrage din gîndirea mea ideea unui lucru oarecare, rezultă că tot ceea ce recunosc în mod clar şi distinct că îi aparține acestui lucru, îi chiar aparține în fapt, atunci nu aş putea oare să scot din aceasta un argument şi o dovadă a existenței lui Dumnezeu? Este sigur că nu găsesc în mai mică măsură în mine ideea lui, adică ideea unei ființe perfecte în mod suveran, decît cea a oricărei forme sau a oricărui număr s-ar întîmpla să fie. Şi nu cunosc cu mai puțină claritate şi distincție că naturii sale îi aparține o existență actuală şi eternă, decît cunosc că tot ceea ce pot demonstra despre vreo formă sau despre vreun număr, aparține cu adevărat acelei forme sau acelui număr. Şi, în consecință, chiar dacă tot ceea ce am conchis în meditațiile precedente nu ar fi deloc adevărat, existența lui Dumnezeu trebuie să fie socotită în mintea mea cel puțin tot atît de sigură, pe cît de sigure am estimat aici că sînt toate adevărurile matematice, care nu privesc decît numerele şi formele: cu toate că aceasta nu apare dintru început ca fiind deplin evident, ba pare să aibă chiar aparența unui sofism. Căci, fiind obişnuit în toate celelalte lucruri să fac deosebirea între existență şi esență, mă conving cu uşurință că existența lui Dumnezeu poate fi separată de esența lui, şi că astfel poate fi conceput Dumnezeu ca nefiind actual. Dar, dacă mă gîndesc totuşi cu mai multă atenție la aceasta, descopăr în mod manifest că existența lui Dumnezeu nici măcar nu poate fi separată de esența lui nici cît de esența unui triunghi dreptunghic adevărul că mărimea celor trei unghiuri ale lui este egală cu două unghiuri drepte, ori cît poate fi separată ideea unui munte de ideea unei văi; astfel încît nu este mai puțin oribil să concepi un Dumnezeu (adică o ființă perfectă în mod

suveran) căruia îi lipseşte existența (căruia - adică — îi lipseşte una dintre perfecțiuni), decît să concepi un munte care să nu aibă nici o vale.

Dar, măcar că în realitate nu pot concepe un Dumnezeu fără existență, nici cît un munte fără vale alături de el, aşa cum doar din faptul că eu concep un munte întotdeauna avînd alături o vale, nu rezultă din aceasta că există vreun munte în lumea întreagă, tot astfel şi, cu toate că eu îl concep pe Dumnezeu împreună cu existența sa, se pare că nu rezultă numai dintr-atîta că ar şi exista vreunul; căci gîndirea mea nu impune lucrurilorn nici o necesitate; şi precum nu ține decît de mine să-mi imaginez un cal întraripat, chiar dacă nu există nici unul care să aibă aripi, tot astfel probabil că pot să-i atribui lui Dumnezeu existență, chiar dacă nu este nici un Dumnezeu care să existe. Dar nici pomeneală, căci mai degrabă tocmai sub aparențele acestei obiecții se ascunde un sofism: căci din faptul că nu pot concepe un munte fără vale - nu rezultă că ar exista pe lume vreun munte, nici vreo vale, ci doar că muntele şi valea, fie că sînt, fie că nu sînt deloc, nu se pot în nici un fel separa unul de altul; în timp ce, doar din faptul acesta că nu-1 pot concepe pe Dumnezeu fără existență, rezultă că existența este inseparabilă de el, şi că în consecință el există cu adevărat: nu pentru că gîndirea mea poate face ca în acest fel să se întîmple lucrurile, şi că astfel ea impune lucrurilor vreo necesitate; ci, dimpotrivă, pentru că însăşi necesitatea lucrului respectiv, şi anume: a existenței lui Dumnezeu, îmi determină gîndirea să-1 conceapă în acest fel. Căci nu ține de libertatea mea să concep un Dumnezeu fără existență (adică o ființă perfectă în mod suveran căreia îi lipseşte totuşi o perfecțiune suverană), precum sînt liber să-mi imaginez un cal fără aripi sau cu aripi.

Şi nu trebuie spus aici că într-adevăr este necesar să recunosc că Dumnezeu există, după ce am presupus că posedă toate felurile de perfecțiuni, pentru că existența este una dintre acele perfecțiuni, ci că de fapt prima mea presupunere nu este necesară; tot astfel cum nu este deloc necesar să cred că toate

figurile cu patru laturi se pot înscrie într-un cerc, dar că, presupunînd că am acest gînd, sînt constrîns să recunosc că rombul se poate înscrie într-un cerc, pentru că este o figură cu patru laturi; şi astfel voi fi constrîns să recunosc un lucru fals. Nu trebuie deloc, zic eu, să se susțină aşa ceva: căci chiar dacă nu ar fi necesar ca să nimeresc vreodată în vreun gînd despre

Dumnezeu, totuşi, în toate dățile în care mi se întîmplă să mă gîndesc la o ființă primă şi suverană, şi să extrag, ca să zic aşa, ideea ei din tezaurul minții mele, este necesar ca să-i atribui toate felurile de perfecțiuni, chiar dacă nu ajung să le enumăr pe toate, şi să-mi concentrez atenția asupra fiecăreia în particular. Iar această necesitate este suficientă pentru a mă determina să trag concluzia (după ce am recunoscut că existența este o perfecțiune) că această ființă primă şi suverană există cu adevărat: tot astfel cum nu este necesar să-mi imaginez vreodată un triunghi; dar, în toate dățile cînd vreau să iau în considerare o figură rectilinie compusă doar din trei unghiuri, este absolut necesar să-i atribui toate lucrurile care conduc la concluzia că cele trei unghiuri ale ei nu sînt mai mari decît două unghiuri drepte, chiar dacă atunci poate că nu voi cerceta acestea în mod special. Dar atunci cînd examinez care figuri sînt apte de a fi înscrise într-un cerc, nu este în nici un caz necesar să cred că toate figurile cu patru laturi sînt din această categorie; dimpotrivă, nici măcar nu-mi pot închipui că aceasta ar fi posibil, cîtă vreme nu voi vrea să primesc în gîndirea mea nimic ce nu ar putea fi înțeles cu claritate şi în mod distinct. Şi, în consecință, există o mare diferență între presupunerile lipsite de temei, cum este şi cea de mai înainte, şi ideile adevărate care s-au născut o dată cu mine, dintre care prima şi principala este cea de Dumnezeu.

Căci, în fapt, eu recunosc în mai multe feluri că această idee nu este deloc ceva închipuit sau inventat, depinzînd doar de gîndirea mea, ci că este imaginea unei naturi adevărate şi imuabile. Mai întîi, pentru că nu pot concepe alt lucru decît doar pe Dumnezeu, a cărui existență să aparțină esenței sale cu necesitate. Apoi şi pentru că nu-mi stă în putință să concep doi

şi mai mulţi Dumnezei în acelaşi fel. Şi, admiţînd că acum este unul care există, înţeleg în mod clar că este necesar ca el să fi fost mai înainte de toată eternitatea, şi că pe viitor el va fi pentru toată eternitatea. Şi, în sfirşit, pentru că eu cunosc în Dumnezeu o infinitate de alte lucruri, din care nu pot să scad nimic şi nici să schimb.

În rest, de oricare probă sau argument m-aş folosi, trebuie să revin întotdeauna la aceasta: că numai acele lucruri pe care le concep clar şi distinct - au forţa de a mă convinge deplin. Şi chiar dacă printre lucrurile pe care le concep în acest fel, există într-adevăr unele cunoscute de oricine în mod evident, şi că sînt şi alteîe care nu se dezvăluie decît acelora care le iau în considerare mult mai îndeaproape şi le examinează cu mai mare exactitate; totuşi, după ce sînt odată descoperite, ele nu mai sînt apreciate ca mai puţin sigure unele faţă de celelalte. Precum de exemplu, la orice triunghi dreptunghic, chiar dacă nu se vădeşte dintru început cu atîta uşurinţă că pătratul bazei este egal cu suma pătratelor celorlalte două laturi, precum este de evident că această bază este opusă celui mai mare dintre unghiuri, totuşi, după ce acestea au fost odată recunoscute, eşti tot atît de convins de adevărul uneia dintre afirmaţii ca şi de al celeilalte. Iar în ceea ce îl priveşte pe Dumnezeu, desigur că, dacă spiritul meu nu ar fost luat în stăpînire de nici o prejudecată, şi dacă gîndirea nu mi-ar fi fost deloc perturbată de prezenţa continuă a imaginilor unor lucruri sensibile, nu ar exista nici un lucru pe care sâ-1 cunosc mai bine şi nici mai uşor decît pe el. Căci există oare ceva care să fie în sine mai clar şi mai manifest, decît să te gîndeşti că există un Dumnezeu, adică o fiinţă suverană şi perfectă, în ideea căreia este cuprinsă cel puţin existenţa necesară sau eternă, şi în consecinţă că există?

Şi chiar dacă, pentru a înţelege mai bine acest adevăr, am nevoie de o mai mare solicitare a minţii, totuşi în prezent nu mă consider doar tot atît de sigur ca în privinţa a tot ceea ce îmi pare cel mai cert; ci, mai mult de atît, observ că certitudinea privitoare la toate celelalte lucruri depinde de aceasta în mod atît de absolut, încît fără această cunoştinţă a existenţei lui

Dumnezeu, este imposibil să pot şti vreodată ceva în mod perfect.

Căci, chiar dacă sînt înzestrat cu o atare natură,. încît, de îndată ce înțeleg ceva cu o maximă claritate şi cu o maximă distincție, sînt înclinat în mod natural să cred că este adevărat; totuşi, întrucît mai sînt înzestrat şi cu o atare natură că nu pot să am mintea fixată întotdeauna asupra aceluiaşi lucru, şi că adesea doar îmi amintesc că am apreciat un lucru ca fiind adevărat; atunci cînd încetez de a lua în considerare argumentele care m-au obligat să-1 apreciez astfel, se poate întîmpla ca tocmai în acest timp să-mi vină în minte argumente, care să mă determine să-mi schimb cu uşurință opinia, dar aceasta doar în eventualitatea că ignor faptul că există un Dumnezeu. Şi astfel, nu voi avea niciodată o ştiință adevărată şi sigură a vreunui lucru, oricare ar fi el, ci doar opinii vagi şi inconstante.

Precum, de exemplu, atunci cînd iau în considerare natura triunghiului, cunosc în mod evident, eu cel care sînt versat, cît de cît, în geometrie, că cele trei unghiuri ale sale sînt egale cu două unghiuri drepte, şi nu este cu putință să nu accept să cred aceasta, cît timp îmi concentrez gîndirea asupra acestei demonstrații; dar îndată ce mi-o abat în altă direcție, chiar dacă încă îmi reamintesc că am înțeles-o cîndva cu toată claritatea, totuşi se poate prea uşor să se întîmple să mă îndoiesc de adevărul ei, dacă ignor faptul că Dumnezeu există. Căci pot să mă conving că aş fi fost făcut astfel de la natură, încît să mă pot înşela cu uşurință, chiar şi în privința lucrurilor pe care cred că le-am înțeles cu mai multă ev'denră şi certitudine; ținînd seama în principal de faptul că îmi amintesc că adesea am considerat multe lucruri că sînt adevărate şi sigure, în legătură cu care mai apoi alte argumente m-au constrîns să le judec că sînt absolut false.

Dar, după ce am recunoscut că există un Dumnezeu, pentru că în acelaşi timp am recunoscut şi că toate lucrurile depind de el, şi că el nu este deloc un înşelător, şi că drept consecință la aceasta am ajuns la părerea că tot ceea ce concep

în mod clar şi distinct nu poate să nu fie adevărat: chiar dacă nu m-am gîndit şi la argumentele în baza cărora am tras concluzia că aceasta este adevărat, cu condiția ca să-mi reamintesc că aceasta am înțeles în mod clar şi distinct, nu mi se poate aduce nici un argument contrar, care să mă facă să pun la îndoială acel adevăr; şi astfel am o ştiință adevărată şi sigură. Şi chiar această ştiință se întinde şi la toate celelalte lucruri pe care îmi reamintesc că le-am demonstrat altădată, precum sînt adevărurile geometriei, şi altele asemănătoare: căci ce mi s-ar putea obiecta, pentru a mă obliga să le pun la îndoială? Mi se va spune că natura mea este astfel încît sînt extrem de înclinat să mă înşel? Dar deja ştiu că nu mă pot înşela în judecățile ale căror argumente le cunosc cu claritate. Mi se va spune că altădată am susținut că sînt adevărate şi sigure multe lucruri pe care mai apoi le-am recunoscut că sînt false? Dar nu cunoscusem cu claritate şi nici cu distincție pe nici unul dintre lucrurile respective, şi, neştiind încă deloc această regulă prin care mă asigur în privința adevărului, am fost împins să le cred prin argumente pe care de atunci le-am descoperit că sînt mai puțin viguroase decît mi le imaginasem pe atunci. Ce mi se va putea, deci, obiecta în plus? Că poate dorm (cum mi-am obiectat eu însumi mai înainte), sau că toate gîndunle pe care le am acum nu sînt mai adevărate decît visările pe care le imaginăm fiind adormiți? Dar, chiar

dacă aş dormi, tot ceea ce îi apare minții mele cu evidență - este adevărat în mod absolut. Şi astfel, voi recunoaşte foarte clar că certitudinea şi adevărul oricărei ştiințe depind doar de cunoaşterea adevăratului Dumnezeu: în aşa fel încît înainte de a-1 fi cunoscut, nu am putut şti în mod perfect nici un alt lucru. Iar în prezent, întrucît îl cunosc, am posibilitatea de a dobîndi o ştiință perfectă cu privire la o infinitate de lucruri, nu numai despre cele care sînt în el, ci şi despre cele care aparțin naturii corporale, în măsura în care ea poate servi ca obiect al demonstrațiilor de geometrie, care nu au nici o legătură cu existența ei.

MEDITAȚIA A ŞASEA

Despre existența lucrurilor materiale, şi despre deosebirea reală dintre sufletul şi corpul omului

Nu-mi mai râmîne acum decît să examinez dacă există lucruri materiale: şi cu siguranță ştiu deja cel puțin că este cu putință să am aşa ceva, în măsura în care ele sînt luate în considerare ca obiect al demonstrațiilor din geometrie, avînd în vedere că în felul acesta le concep cu o extremă claritate şi extrem de distinct. Căci nu este nici o îndoială că Dumnezeu nu ar avea puterea să producă toate lucrurile pe care sînt în stare să le concep în mod distinct; şi niciodată nu am crezut că i-ar fi imposibil să facă vreun lucru, decît atunci cînd am decoperit o contradicție cu privire la posibilitatea de a-1 înțelege bine. In plus, facultatea de a imagina care este în mine, şi de care văd din experiență că mă folosesc atunci cînd mă străduiesc să iau în considerare lucrurile materiale, această facultate este capabilă să mă convingă de existența lor: căci atunci cînd cercetez cu atenție ce este imaginația, descopăr că nu este altceva decît o anumită aplicare, a facultății care cunoaşte, la corpul care i se înfățişează în mod intim, şi care - în consecință - există.

Şi pentru a face aceasta evident, observ mai întîi deosebirea care este între imaginație şi înțelegerea intelectuală pură sau conceperea. De exemplu: cînd îmi imaginez un triunghi, nu îl concep doar ca pe o figură alcătuită din, şi cuprinzînd în sine -trei linii, ci dincolo de aceasta consider aceste trei linii ca fiind de față prin forța şi concentrarea interioară a spiritului meu; şi aceasta este ceea ce numesc eu propriu-zis a imagina. Fiindcă, dacă vreau să mă gîndesc la un kiliogon, înțeleg prea bine într-adevăr, că este o figură alcătuită dintr-o mie de laturi, tot aşa de uşor cum înțeleg că un triunghi este o figură alcătuită doar din trei laturi; dar nu pot să-mi imaginez cele o mie de laturi ale unui kiliogon, cum o fac cu cele trei ale unui triunghi, şi nici - pentru a mă exprima astfel - să le privesc cu ochii spiritului meu ca fiind prezente. Şi

chiar dacă, urmînd obiceiul pe care îl am, atunci cînd mă gîndesc la lucruri corporale, de a mă folosi întotdeauna de imaginaţia mea, se întîmplă că concepînd un kiliogon să-mi reprezint în mod confuz vreo figură oarecare, totuşi este foarte evident că această figură nu este deloc un kiliogon, pentru că nu se deosebeşte cu nimic de cea pe care mi-o voi reprezenta, dacă mă voi gîndi la un miriogon, sau la oricare altă figură cu mai multe laturi; şi că nu mă ajută în nici un fel să descopăr proprietăţile care fac diferenţa dintre kiliogon şi celelalte poligoane. Căci, dacă se pune problema să iau în considerare un pentagon, este foarte adevărat că pot să-i concep figura, tot atît de bine ca şi pe aceea a unui kiliogon, fără ajutorul imaginaţiei; dar pot şi să mi-1 imaginez concen-trînd atenţia spiritului meu asupra fiecăreia dintre cele cinci laturi ale lui, şi deopotrivă în acelaşi timp asupra suprafeţei, sau a spaţiului pe care ele îl delimitează. Astfel voi cunoaşte în mod clar că am nevoie pentru a-mi imagina de o încordare specială a spiritului, de care nu mă folosesc deloc pentru a concepe; şi această încordare specială a spiritului arată cu toată evidenţa care este diferenţa dintre imaginaţie şi înţelegerea intelectuală sau conceperea pură.

În afară de aceasta, observ că această virtute de a imagina, care este în mine, în măsura în care diferă de puterea de a concepe, nu este în nici un fel necesară naturii mele sau esenţei mele, adică esenţei spiritului meu; căci chiar dacă nu aş avea-o deloc, fără îndoială că aş rămîne întotdeauna acelaşi cu cel care sînt în prezent: de unde se pare că se poate trage concluzia că depinde de ceva ce diferă de spiritul meu. Şi înţeleg cu uşurinţă că, dacă există vreun corp, de care spiritul meu să fie intim legat şi unit cu el în aşa fel, încît să se poată strădui să-1 ia în considerare oricînd îi convine lui, se poate întîmpla că prin acest mijloc el să imagineze lucrurile corporale: astfel încît acest mod de a gîndi diferă de pura înţelegere intelectuală, tocmai prin aceea că spiritul, atunci cînd doar concepe, se întoarce într-un anume fel spre el însuşi, şi ia în considerare vreuna dintre ideile pe care le are în sine;

iar atunci cînd îşi imaginează, se întoarce spre corp, şi ia în considerare la el ceva ce este în conformitate cu ideea pe care şi-a format-o el însuşi sau pe care a primit-o prin intermediul simțurilor. înțeleg, spun eu, cu uşurință că imaginația se poate înfăptui în acest fel, dacă este adevărat că există corpuri; şi pentru că nu pot găsi nici o altă cale pentru a explica cum se înfăptuieşte ea, presupun de aici că probabil există: dar aceasta nu este decît o probabilitate, şi oricît examinez eu cu mare atenție toate lucrurile, totuşi nu descopăr că de la această idee distinctă a naturii corporale, pe care o am în imaginația mea, pot scoate vreun argument care să ducă la concluzia existenței în mod necesar a vreunui corp.

însă, am obiceiul de a-mi imagina multe alte lucruri, în afară de această natură corporală care este obiectul geometriei, şi anume: culorile, sunetele, aromele, durerea, şi alte lucruri asemănătoare, chiar dacă nu tot-atît de distincte. Şi ținînd seama de faptul că sesizez cu mult mai bine lucrurile acestea prin simțuri, prin intermediul cărora, şi prin al memoriei, ele par să fi parvenit pînă la imaginația mea, cred că, pentru a le examina mai lesne, este mai potrivit ca să examinez în acelaşi timp ce este propriu-zis a simți, şi să cercetez dacă, din ideile pe care le primesc în spiritul meu, prin modul acesta de a gîndi, pe care îl numesc: a simți, pot extrage vreo probă sigură cu privire la existența lucrurilor corporale.

Şi mai întîi îmi voi aduce aminte în memoria mea care sînt lucrurile pe care mai înainte le-am considerat că sînt adevărate, cum le-am primit prin simțuri, şi pe care fundamente s-a sprijinit credința mea în ele. Iar după aceasta, voi examina motivele care după aceea m-au constrîns să le pun la îndoială. Şi, în sfârşit, voi lua în considerare ce trebuie să cred în prezent.

Aşadar, mai întîi, am simțit că am un cap, nişte mîini, nişte picioare, şi toate celelalte membre din care este alcătuit acest corp pe care îl consider ca pe o parte a mea însămi, sau poate că şi ca pe întregul. Mai mult, am simțit că acest corp era aşezat printre multe altele, de la care el era capabil să

primească diferite comodități şi incomodități, şi am deosebit acele comodități printr-un anumit sentiment de plăcere sau de voluptate, iar aceste incomodități printr-un sentiment de durere. Şi în afară de această plăcere şi de această durere, am resimțit în mine şi foamea, setea, şi alte pofte asemănătoare, precum şi anumite înclinații corporale spre bucurie, tristețe, mînie, şi alte pasiuni asemănătoare. Iar în exterior, în afară de extinderi, figuri, mişcări ale corpurilor, am observat la ele duritate, căldură, şi toate celelalte calități care se găsesc prin pipăit. Mai mult, am remarcat totodată lumina, culorile, mirosurile, gusturile şi sunetele, a căror varietate mi-a dat posibilitatea să deosebesc cerul, pămîntul, marea, şi în general toate celelalte corpuri unele de altele.

Şi desigur, luînd în considerare ideile tuturor acestor calități care se înfățişează în gîndirea mea, singurele pe care le simt propriu-zis şi imediat, nu ar fi fără motiv dacă aş crede că simt lucruri în întregime diferite de gîndirea mea, şi anume: corpurile de la care provin aceste idei. Căci am experimentat faptul că ele i se înfățişează, fără ca pentru aceasta să fie solicitat consimțămîntul meu, astfel încît eu nu pot simți nici un obiect, oricîtă voință aş avea pentru aceasta, dacă el nu este prezent la organul unuia dintre simțurile mele; şi nu stă absolut deloc în puterea mea să nu-1 simt, atunci cînd el este prezent acolo.

Şi deoarece ideile pe care le primeam prin intermediul simțurilor erau cu mult mai vii, mai limpezi, ba chiar mai distincte în felul lor, decît oricare dintre cele pe care puteam să le închipui meditînd, sau pe care le aflam întipărite în memoria mea, se pare că ele nu puteau proveni din spiritul meu; în aşa fel încît era necesar ca ele să fi fost produse în mine de alte lucruri. Lucruri despre care neavînd nici o cunoştință, decît cea pe care mi-o dădeau chiar aceste idei, nu se putea să-mi treacă altceva prin minte, decît că aceste lucruri erau asemănătoare cu ideile pe care le provocau.

Şi pentru că îmi aduceam aminte şi de faptul că m-am folosit mai degrabă de simțuri decît de rațiune, şi că am

recunoscut întotdeauna că ideile care se formau prin mine însumi nu au fost atît de limpezi ca cele pe care le primeam prin intermediul simțurilor, şi chiar că ele erau compuse, cele mai adesea, din părți ale acestora, m-am convins cu uşurință că nu am avut nici o idee în spiritul meu, care să nu fi trecut mai înainte prin simțurile mele.

Faptul că eu cred că acest corp (pe care printr-un anumit drept particular îl numesc: al meu) îmi aparține mai în exclusivitate şi într-un mod mai intim decît oricare altul, acest fapt nu este lipsit şi de un anume motiv. Căci, în fapt, nu pot fi niciodată separat de el ca de alte corpuri; căci resimt în el şi prin el toate poftele mele şi toate afecțiunile mele; în sfîrşit, am fost cuprins de sentimente de plăcere sau de durere în părți ale lui, şi nu în părți ale altor corpuri de care sînt separat.

Dar cînd am examinat de ce nu ştiu cărui sentiment de durere îi urmează în spirit tristețea, iar din sentimentul de plăcere se naşte bucuria, sau de ce această nu ştiu ce fel de emoție din stomac pe care o numesc foame, ne determină să avem pofta de a mînca, iar uscăciunea gîtlejului ne face să avem poftă să bem, şi tot aşa şi cu restul, nu pot să ofer nici o explicație, decît că natura m-a învățat în acest fel; căci cu siguranță că nu există nici o afinitate şi nici un raport (cel puțin cît pot înțelege eu) între această emoție a stomacului şi dorința de a mînca, nu mai mult ca între sentimentul a ceva ce provoacă durere, şi gîndirea plină de tristețe pe care acest sentiment o face să se nască. Şi mi se pare că în acelaşi fel am învățat de la natură toate celelalte lucruri pe care le gîndesc cu privire la obiectele simțurilor mele; pentru că am observat că judecățile pe care am obiceiul să le fac cu privire la aceste obiecte se fomiează în mine înainte ca să am răgazul să cîntăresc lucrurile şi să iau în considerare vreun argument care să mă poată obliga să le institui.

Dar mai tîrziu, puțin cîte puțin, mai multe experiențe au ruinat întreaga încredere pe care am acordat-o simțurilor. Căci am observat de mai multe ori că turnuri care de departe mi s-au părut că sînt rotunde, mai deaproape mi-au apărut că sînt

pătrate, şi că nişte coloşi, ridicaţi pe cele mai înalte creste ale acestor turnuri, privindu-i de jos mi-au apărut ca mici statui; şi astfel, într-o infinitate de alte ocazii, am găsit greşeală în judecăţile bazate pe simţurile exterioare. Şi nu numai pe simţurile exterioare, ci chiar şi pe cele interioare: căci există oare ceva mai intim sau mai interior decît durerea? Şi totuşi, am aflat odinioară de la unele persoane care aveau braţele şi picioarele tăiate, că li se pare uneori că simt durerea în partea care le-a fost tăiată; ceea ce îmi dă motiv să cred, că nici eu nu pot fi sigur că am vreo supărare în unul dintre membrele mele, cu toate că simt durerea în el.

Iar acestor argumente de a pune la îndoială, în ultima vreme le-am mai adăugat încă alte două, extrem de generale. Primul este că nu am crezut niciodată nimic că aş simţi fiind treaz, pe care să nu fi putut crede la fel că uneori îl simt cînd dorm; şi cum nu cred că lucrurile pe care mi se pare că le simt cînd dorm, provin de la vreun obiect dinafară mea, nu văd de ce ar trebui să am această credinţă, mai degrabă cu privire la cele pe care mi se pare că le simt cînd sînt treaz. Şi al doilea, că, necunoscînd încă, sau mai degrabă prefăcîndu-mă că nu cunosc autorul fiinţei mele, nu văd nimic ce putea împiedica să fi fost făcut astfel de la natură, încît să mă înşel chiar şi în privinţa lucrurilor care îmi par cele mai adevărate.

Iar în privinţa argumentelor care ceva mai înainte m-au convins de adevărul lucrurilor sensibile, nu am prea mare dificultate să le răspund. Căci natura pare să mă fi incitat la multe lucruri de la care raţiunea m-a determinat să renunţ, încît nu cred că trebuie să mă încred prea mult în învăţăturile acestei naturi. Şi cu toate că ideile pe care le primesc prin simţuri nu depind de voinţa mea, nu am crezut că din acest motiv trebuie trasă concluzia că ele provin de la lucruri diferite de mine pentru că este posibil să poată exista în mine vreo facultate (deşi pînă acum ea mi-a fost necunoscută), care să le fie *cauza,* şi care să le producă.

Dar acum că am început să mă cunosc pe mine însumi mai bine, şi să-1 descopăr mai clar pe autorul originii mele, nu cred,

ce-i drept, că trebuie să admit fără dovezi toate lucrurile despre care simțurile pare că ne infonnează, dar nici nu cred că trebuie să le pun la îndoială în general pe toate.

Şi, mai întîi, pentru că ştiu că toate lucrurile, pe care le concep în mod clar şi distinct, pot fi produse de Dumnezeu întocmai cum le concep, este suficient să pot concepe în mod clar şi distinct un lucru fără altul, pentru a fi sigur că unul este distinct sau diferit de celălalt, deoarece ele pot fi aşezate separat cel puțin prin atotputernicia lui Dumnezeu; şi, pentru ca eu să fiu obligat să le judec ca fiind diferite, nu contează prin ce putere se realizează această separație. Iar, în consecință, doar din acest fapt că eu cunosc cu certitudine că exist, şi că nu observ că ar aparține totuşi naturii mele sau existenței mele în mod necesar nici un alt lucru decît că eu sînt un lucru care gîndeste, trag concluzia prea-bine că esența mea consistă doar în aceasta: că sînt un lucru care gîndeste, sau o substanță a cărei întreagă esență sau natură nu este decît de a gîndi. Şi cu toate că probabil (sau mai degrabă în mod sigur, cum o voi spune curînd) am un corp cu care sînt foarte strîns unit; cu toate acestea, pentru că pe de-o parte am o idee clară şi distinctă despre mine însumi, în măsura în care sînt doar un lucru care gîndeste şi care nu este însă întins, şi că pe de altă parte am o idee distinctă despre corp, în măsura în care el este doar un lucru întins şi care nu gîndeste deloc, este sigur că acest eu, adică sufletul meu, prin care eu sînt ceea ce sînt, este distinct de corpul meu, în întregime şi cu adevărat, şi că pot fi sau exista fără el.

În plus, găsesc în mine facultăți de a gîndi cu totul speciale, şi distincte de mine, şi anume: facultatea de a imagina şi cea de a simți, fără de care pot foarte bine să mă concep în mod clar şi distinct în întregime, însă nu şi ele fără mine, adică fără o substanță inteligentă la care ele să fie alăturate. Căci în noțiunea pe care o aveam despre aceste facultăți, sau (pentru a mă folosi de termenii Scolasticii) în conceptul lor formal, ele conțin un fel de intelecție: de aici trag concluzia că sînt distincte de mine, precum formele, mişcările, şi celelalte moduri sau

accidente ale corpurilor - sînt distincte de însăşi corpurile care le susțin.

Am recunoscut în mine şi alte cîteva facultăți, precum aceea de a schimba locul, sau de a te aşeza în mai multe poziții, şi altele asemănătoare, care nu pot fi concepute, nici cît precedentele, fără vreo substanță la care să fie alăturate, nici în consecință să existe fără ea; dar este foarte evident că aceste facultăți, dacă este adevărat că ele există, trebuie să fie alăturate vreunei substanțe corporale sau întinse, şi nu unei substanțe inteligente, pentru că, în conceptul lor clar şi distinct, există cu adevărat o anumită extensie care este conținută, însă absolut deloc inteligență. în plus, se mai află în mine o anumită facultate pasivă de a simți, adică de a primi şi de a cunoaşte ideile lucrurilor sensibile; dar ea mi-ar fi inutilă, şi nu m-aş putea folosi de ea deloc, dacă nu ar fi în mine, sau în altul, o altă facultate activă, capabilă să formeze şi să producă aceste idei. însă această facultate activă nu poate fi în mine cît timp eu nu sînt decît un lucru care gîndeşte, dat fiind faptul că ea nu presupune deloc gîndirea mea, şi de asemenea că ideile acestea sînt adesea reprezentate fără ca eu să contribui la aceasta în vreun fel, ba adesea chiar împotriva voinței mele; trebuie aşadar ca ea să fie, în mod necesar, în vreo substanță diferită de mine, în care întreaga realitate, care este în mod obiectiv în ideile ce sînt produse, să fie conținută acolo în mod fonnal sau eminamente (aşa cum am observat ceva mai înainte). Şi această substanță este sau un corp, adică o natură corporală, în care este conținut în mod fonnal şi în fapt tot ceea ce este în idei în mod obiectiv şi prin reprezentare; sau este însuşi Dumnezeu, sau vreo altă creatură mai nobilă decît corpul, în care chiar acest cuprins al ideilor este conținut în mod eminamente, însă, Dumnezeu nefiind deloc înşelător, este foarte evident că nu mi-a trimis deloc aceste idei în mod imediat prin el însuşi, şi nici prin interniediul vreunei creaturi, în care realitatea lor să nu fie conținută în mod fonnal, ci numai eminamente. Căci, nedîndu-mi nici o facultate pentru a cunoaşte că acesta este adevărul, ci dimpotrivă o foarte mare predispoziție să cred că ele îmi sînt

trimise sau că ele îşi au obîrşia în lucrurile corporale, nu văd cum ar putea fi scuzat de înşelătorie, dacă în fapt aceste idei şi-ar avea originea sau ar fi produse de alte cauze decît de lucrurile corporale. Şi, în consecință, trebuie mărturisit că sînt lucruri corporale care există.

Totuşi, poate că ele nu sînt în întregime aşa cum le sesizăm prin simțuri, căci această percepție a simțurilor este extrem de obscură şi de confuză, în cazul multor lucruri; dar trebuie să recunoaştem că cel puțin toate lucrurile pe care le concepem în acest caz în mod clar şi distinct, adică toate lucrurile care, în general vorbind, sînt cuprinse în obiectul geometriei speculative, se regăsesc cu adevărat în această percepție a simțurilor. Dar, în privința altor lucruri, care sau sînt doar cazuri particulare, ca de exemplu că soarele este de atîta mărime şi cu o anumită fonnă etc, sau sînt concepute mai puțin clar şi mai puțin distinct, precum lumina, sunetul, durerea, şi altele asemănătoare, este sigur că şi dacă ar fi extrem de îndoielnice şi de nesigure, totuşi numai din adevărul acesta că Dumnezeu nu este deloc înşelător, şi că în consecință el nu ar îngădui deloc ca să fie cu putință să am vreo falsitate printre opiniile mele, şi că nici nu mi-a dat vreo facultate în stare să o corecteze, cred că pot trage concluzia cu toată siguranța că am în mine mijloacele de a le cunoaşte cu certitudine.

Iar mai întîi, nu există nici o îndoială că tot ceea ce mă învață natura conține un anumit adevăr. Căci prin natură, considerată în general, nu înțeleg acum altceva decît pe însuşi Dumnezeu, sau ordinea şi dispunerea pe care Dumnezeu le-a stabilit între lucrurile create. Iar prin natura mea în particular, nu înțeleg altceva decît constituția fizică sau asamblajul tuturor lucrurilor pe care mi le-a dat Dumnezeu.

însă nu există nimic ce să mă învețe această natură într-un mod mai limpede, şi nici mai simțitor, decît că am un corp care este prost-dispus cînd simt o durere, care are nevoie să mănînce sau să bea cînd am sentimentul de foame sau de sete, etc. Şi în

consecință, nu trebuie deloc să mă îndoiesc că nu ar fi în acestea vreun adevăr.

De asemenea, natura mă învață prin aceste sentimente de durere, de foame, de sete, etc, că nu sînt instalat în corpul meu, doar precum un cîrmaci în nava sa, ci, afară de aceasta, că îi sînt intim legat, atît de strîns şi confundîndu-ne şi amestecîndu-ne, încît alcătuiesc împreună cu el un singur tot. Căci, dacă nu ar fi aşa, atunci eu cel care nu sînt decît ceva care gîndeşte, cînd îmi este rănit corpul, nu aş simți din această cauză durere, ci aş sesiza această rănire doar prin intelect, precum un cîrmaci sesizează cu văzul dacă ceva s-a rupt la vasul său; şi atunci cînd corpul meu are nevoie să bea sau să mănînce, aş cunoaşte pur-şi-simplu chiar aceasta, fără a mai fi avertizat prin sentimentele confuze de foame şi de sete. Căci, de fapt, toate aceste sentimente de foame, de sete, de durere, etc, nu sînt altceva decît anumite feluri confuze de a gîndi, care provin de la, şi depind de uniunea şi parcă şi de amestecul spiritului cu corpul.

În afară de aceasta, natura mă învață că în jurul meu există multe alte corpuri, dintre care pe unele trebuie să le urmez, iar de altele să fug. Şi desigur, din faptul că simt diferite feluri de culori, de mirosuri, arome, sunete, căldură, duritate, etc, trag concluzia prea bine că există în corpurile de la care provin toate aceste percepții diferite ale simțurilor, unele diversități care le sînt corespunzătoare, chiar dacă aceste diversități probabil nu le sînt deloc asemănătoare în fapt. Şi de asemenea, din faptul că dintre aceste diferite percepții ale simțurilor, unele îmi sînt agreabile, iar altele dezagreabile, pot stabili o consecință absolut sigură, şi anume că corpul meu (sau mai degrabă eu însumi în întregime, în măsura în care sînt alcătuit din corp şi din suflet) poate primi diferite plăceri sau neplăceri de la alte corpuri care îl înconjoară.

Dar există multe alte lucruri pe care se pare că mi le arată natura, şi care totuşi nu sînt primite cu adevărat de la ea, ci s-au strecurat în mintea mea printr-un anumit obicei pe care îl am de a judeca lucrurile prosteşte; şi astfel se poate prea lesne întîmpla ca ele să conțină o anumită falsitate. Precum, de exemplu,

opinia pe care o am că orice spaţiu în care nu există nimic care să se mişte, şi care să impresioneze asupra simţurilor mele -acela este un spaţiu vid; că într-un corp care este cald, există ceva asemănător cu ideea de căldură care este în mine; că într-un corp alb sau negru, există aceeaşi albeaţă sau negreală ca aceea pe care o simt; că într-un corp amar sau dulce, există acelaşi gust şi aceeaşi aromă, şi la fel şi cu altele; că astrele, turnurile şi toate celelalte corpuri îndepărtate ar fi de aceeaşi formă şi mărime precum apar de departe ochilor noştri, etc.

Dar pentru ca în toate acestea să nu existe ceva ce să nu concep eu în mod distinct, trebuie să definesc cu precizie ce înţeleg eu propriu-zis cînd spun că natura mă învaţă ceva. Căci iau aici natura într-un înţeles mai restrîns decît atunci cînd o numesc o îmbinare sau un caracter al tuturor lucrurilor pe care mi le-a dat Dumnezeu; avînd în vedere că această îmbinare sau caracter cuprinde multe lucruri care nu aparţin decît spiritului, despre care nu înţeleg să vorbesc aici deloc, acum cînd mă refer la natură: precum, de exemplu, noţiunea pe care o am despre acest adevăr, conform căruia ceea ce a fost odată făcut, nu se mai poate să nu fi fost făcut deloc, şi o infinitate de altele asemănătoare, pe care le cunosc prin lumina naturală, fără ajutorul corpului, şi că şi el cuprinde multe altele care nu aparţin decît corpului, şi care nici ele nu sînt deloc cuprinse sub denumirea de natură, precum calitatea pe care o are de a fi greu, şi multe altele asemănătoare, despre care de asemenea nu vorbesc, ci doar despre lucrurile pe care Dumnezeu mi le-a dat ca fiind compus din spirit şi din corp. însă această natură mă învaţă într-adevăr să fug de lucrurile care produc în mine sentimentul de durere, şi să mă îndrept spre cele care îmi transmit vreun sentiment de plăcere; dar nu văd deloc ca în afară de acestea ea să mă înveţe că din aceste percepţii diferite ale simţurilor noi trebuie vreodată să tragem vreo concluzie cu privire la lucrurile care sînt în afara noastră, fără ca mai întîi spiritul să le fi examinat cu multă grijă şi cu maturitate. Căci, aşa mi se pare, că cunoaşterea adevărului despre toate

lucrurile acestea - îi aparține doar spiritului, şi deloc compoziției dintre spirit şi corp.

Astfel, cu toate că o stea nu produce în ochiul meu o mai mare impresie decît lumina unei mici flăcărui, totuşi nu există în mine nici o facultate reală sau naturală, care să mă constrîngă să cred că ea nu este mai mare decît acest foc, ci eu, fără nici un fundament rațional, o judec astfel încă din primii mei ani. Şi cu toate că apropiindu-mă de foc simt căldură, ba chiar apropiindu-mă puțin prea tare resimt durere, totuşi nu există nici un argument care să mă poată convinge că ar exista în foc ceva asemănător cu această căldură, nici cu această durere; ci doar am motiv să cred că există ceva în el, orice ar fi, ce provoacă în mine aceste sentimente de căldură şi de durere.

Şi tot astfel, deşi există spații în care nu găsesc nimic ce să excite şi să pună în mişcare simțurile mele, nu trebuie să trag din aceasta concluzia că aceste spații nu conțin în ele nici un corp; căci, atît în privința aceasta, cît şi în privința multor altor lucruri asemănătoare, văd că m-am obişnuit să pervertesc şi să confund ordinea naturii, pentru că aceste sentimente sau percepții ale simțurilor nefiind puse în mine decît pentru a semnala spiritului meu care lucruri sînt convenabile şi care sînt dăunătoare compoziției căreia el îi este parte, şi pînă în acest punct ele sînt destul de clare şi destul de distincte, totuşi mă folosesc mai departe de ele de parcă ar fi modele foarte sigure, prin intermediul cărora să pot cunoaşte imediat esența şi natura corpurilor care sînt în afara mea, despre care totuşi ele nu mă pot informa nimic decît într-un mod extrem de obscur şi de confuz.

Dar ceva mai înainte am examinat deja suficient cum, cu toată bunătatea suverană a lui Dumnezeu, se întîmplâ să existe erori în judecățile pe care le fac în acest mod. Numai că mai apare aici încă o dificultate cu privire la ceea ce natura mă învață că trebuie să accept sau să evit, şi astfel şi cu privire la sentimentele interioare cu care ea mi-a dotat interiorul; căci mi se pare că aici am remarcat uneori eroarea, şi faptul că astfel sînt înşelat în mod direct chiar de natura mea. Precum, de

exemplu, gustul plăcut al unei bucăți oarecare de carne, în care ar fi fost amestecată otravă, poate să mă invite să mănînc această otravă, şi astfel să mă înşel pe mine însumi. Este totuşi adevărat că în privința aceasta natura poate fi scuzată, căci ea mă împinge doar să doresc carnea în care găsesc o aromă plăcută, şi nu deloc să doresc otrava, cea care îmi este de fapt necunoscută; în aşa fel încît nu pot trage din aceasta altă concluzie decît că natura mea nu cunoaşte toate lucrurile în întregime şi în mod universal; fapt despre care desigur, nu este cazul să ne uimim, pentru că omul, avînd o natură finită, nu poate avea decît o cunoaştere caracterizată de o perfecțiune limitată.

Dar noi ne şi înşelăm destul de des, chiar în privința lucrurilor spre care sîntem incitați în mod direct de natură, precum li se întîmplă bolnavilor care doresc să bea sau să mănînce lucruri care le pot dăuna. în legătură cu aceasta, se va spune poate că faptul că natura lor este coruptă - aceasta este cauza pentru care ei se înşeală; dar aceasta nu înlătură dificultatea, deoarece un om bolnav nu este creatura adevărată a lui Dumnezeu în mai mică măsură decît un om aflat în deplină sănătate; şi în consecință bunătății lui Dumnezeu îi displace tot atît de mult să existe o natură înşelătoare şi care greşeşte, cît şi să existe cealaltă. Şi precum un orologiu, alcătuit din roți şi din contra-greutăți, nu respectă cu o mai mică exactitate toate legile naturii, atunci cînd este prost făcut, şi cînd nu indică bine orele, decît cînd satisface în întregime pretențiile meşterului; şi tot astfel, dacă iau în considerare corpul omului ca fiind o maşină astfel construită şi alcătuită din oase, nervi, muşchi, vene, din sînge şi din piele, că pînă şi chiar dacă nu ar exista în el nici un spirit, el nu ar înceta să se mişte în chiar toate felurile în care o face în prezent, atunci cînd nu se mişcă deloc prin dirijarea de către voința lui, şi în consecință nici cu ajutorul spiritului ci doar prin dispunerea organelor sale, iar în acest caz voi recunoaşte cu uşurință că va fi acestui corp tot atît de natural ca, fiind - de exemplu - hidropic, să sufere de uscăciunea gîtlejului care semnalizează spiritului în mod

obişnuit sentimentul de sete, şi să fie prin această uscăciune pus în situaţia de a-şi mişca nervii şi celelalte părţi, în felul care este necesar pentru a bea, şi astfel sâ-şi amplifice boala şi să-şi dăuneze sie însuşi, pe cît îi este natural, cînd nu este afectat de nici o indispoziţie, să fie instigat pentru propriul folos, să bea datorită unei uscăciuni asemănătoare a gîtlejului. Şi chiar dacă, luînd în seamă folosinţa la care a fost destinat orologiul de meşterul care 1-a creat, pot spune că el se abate de la natura lui, atunci cînd nu indică bine orele; şi că în acelaşi fel, luînd în considerare maşina corpului omenesc, ca şi cum ar fi fost formată de Dumnezeu pentru a avea în sine toate mişcările pe care le şi are în mod obişnuit, am motiv să cred că ea nu urmează ordinea naturii sale, atunci cînd gîtlejul ei este uscat, şi cînd băutul dăunează conservării sale; recunosc totuşi că acest ultim mod de a explica natura este mult diferit de celălalt. Căci aceasta nu este altceva decît o simplă denumire, ce depinde în întregime de gîndirea mea, care compară un om bolnav şi un orologiu prost făcut, cu ideea pe care o am despre un om sănătos şi un orologiu bine făcut, şi care nu semnifică nimic ce s-ar afla în lucrul pe care ea îl afirmă; în vreme ce, prin celălalt mod de a explica natura, înţeleg ceva ce se regăseşte cu adevărat în lucruri, şi în consecinţă ceva ce nu este deloc lipsit de un anumit adevăr.

Dar, desigur, în ceea ce priveşte corpul hidropic, aceasta nu este decît o denumire exterioară, cînd se spune că natura sa este coruptă, prin aceea că, fără a avea nevoie de băutură, nu încetează de a avea gîtlejul uscat şi arid; totuşi, în ceea ce priveşte întregul compus, adică spiritul sau sufletul unit cu acest corp, aceasta nu mai este o simplă denumire, ci într-adevăr o eroare veritabilă a naturii, prin aceea că lui îi este sete, cînd lui îi este foarte dăunător să bea; şi, în consecinţă, rămîne încă de examinat cum de bunătatea lui Dumnezeu nu împiedică natura omului, luată în acest înţeles, să fie supusă greşelii şi înşelătoare.

Pentru a începe, aşadar, acest examen, voi observa aici mai întîi, că există o mare diferenţă între spirit şi corp, în aceea

că corpul, prin natura sa, este divizibil întotdeauna, şi că spiritul este cu desăvârşire indivizibil. Căci, în fapt, atunci cînd iau în considerare spiritul meu, adică pe mine însumi întrucît sînt doar un lucru care gîndeşte, nu pot deosebi la mine nici o parte, ci mă concep ca pe un lucru singur şi întreg. Şi cu toate că spiritul pare a fi unit cu tot corpul, totuşi dacă un picior, sau un braţ, sau oricare altă parte ar fi despărțită de corpul meu, este sigur că numai din acest motiv nu ar fi nimic diminuat din spiritul meu. Iar facultățile de a vrea, de a simți, de a concepe, etc. - nu pot fi numite, la propriu, drept părți ale lui; căci acelaşi spirit în întregimea lui se străduieşte să vroiască, şi tot astfel în întregime să simtă, să conceapă etc. Dar se întîmplă cu totul dimpotrivă în cazul lucrurilor corporale sau întinse: căci nu există nici măcar unul pe care prin gîndire să nu-1 pot face bucăți cu uşurință, pe care spiritul meu să nu-1 împartă extrem de uşor în mai multe părți, şi pe care în consecință să nu-1 cunosc că este divizibil. Ceea ce va fi suficient pentru a-mi demonstra că spiritul sau sufletul omului este în întregime diferit de corp, asta în eventualitatea că nu ain aflat aceasta dea-juns mai dinainte.

Observ, de asemenea, că spiritul nu primeşte imediat impresia de la toate părțile corpului, ci doar de la creier, sau poate chiar de la una dintre părțile lui cele mai mici, şi anume de la cea în care se exersează această facultate care este numită simțul comun, care, de fiecare dată cînd este orînduită în acelaşi fel, face spiritul să simtă acelaşi lucru, chiar dacă celelalte părți ale corpului pot fi orînduite totuşi într-un mod diferit, aşa cum o dovedeşte o infinitate de experiențe, pe care nu este nevoie să le repetăm aici.

în afară de aceasta, observ că natura corpului este astfel încît nici una dintre părțile lui nu poate fi mişcată de către o altă parte ceva mai îndepărtată, fără ca ea să nu poată fi mişcată în acelaşi fel de fiecare dintre părțile care sînt între acele două, chiar dacă această parte mai îndepărtată nu acționează deloc. Precum, de exemplu, în cazul corzii ABCD care este complet întinsă, dacă se întîmplă să fie trasă şi

mişcată partea ultimă D, prima parte A nu va fi mişcată într-alt mod decît cel în care poate fi făcută să se mişte, dacă se trage de una dintre părțile mijlocii, B sau C, şi dacă ultima D rămîne totuşi imobilă. Şi în acelaşi fel, cînd resimt durere la picior, ştiința naturii îmi arată că acest sentiment se comunică prin mijlocirea nervilor dispersați în picior, care sînt întinşi precum nişte corzi de acolo pînă la creier, atunci cînd se trage de ei în picior, şi ei trag în acelaşi timp de partea din creier de unde pornesc şi unde ajung şi acolo stimulează o anumită mişcare, pe care a stabilit-o natura pentru a sesiza spiritului durerea, ca şi cum această durere ar fi fost în picior. Dar, deoarece aceşti nervi trebuie să treacă prin gambă, prin coapsă, prin şale, prin spate şi prin gît, pentru a se întinde de la picior pînă la creier, se poate întîmplă că chiar şi dacă extremitățile lor care sînt în picior nu sînt puse în mişcare deloc, ci doar unele dintre părțile lor care trec prin şale, sau prin gît, aceasta să stimuleze aceleaşi mişcări în creier ca acelea care ar fi provocate acolo de o rană primită la picior, ca urmare a căreia ar fi necesar ca spiritul să resimtă în picior aceiaşi durere ca dacă ar fi primit acolo o rană. Şi trebuie să ne gîndim în mod asemănător despre toate celelalte percepții ale simțurilor noastre.

În sfîrşit, mai observ că, deoarece dintre toate mişcările care se produc în partea de creier de la care spiritul primeşte nemijlocit impresia, fiecare mişcare nu provoacă decît un anumit sentiment, în privința aceasta nimic nu se poate dori şi nici' imagina ceva mai bun, decît că, dintre toate sentimentele de care este capabilă să le provoace, această mişcare să impulsioneze spiritul, să-1 resimtă pe acela care este cel mai propriu şi cel mai în mod obişnuit folositor la conservarea corpului omenesc, atunci cînd el este în sănătate deplină. însă experiența ne dovedeşte că toate setimentele pe care ni le-a dat natura sînt întocmai aşa cum am afirmat acum; şi în consecință, nu există nimic în ele, care să nu ne dezvăluie puterea şi bunătatea lui Dumezeu, cel care le-a produs de fapt.

Astfel, de exemplu, cînd nervii din picior sînt puşi cu putere în mişcare, şi mai mult decît de obicei, atunci mişcarea

lor trecînd prin măduva din şira spinării pînă la creier, provoacă o impresie asupra spiritului care îl face să simtă ceva, şi anume: o durere ca fiind în picior, prin care spiritul este avertizat şi excitat să facă ceea ce poate pentru a îndepărta cauza respectivă, ca fiind foarte periculoasă şi dăunătoare pentru picior.

Este adevărat că Dumnezeu a putut stabili natura omului în aşa fel, încît chiar această mişcare în creier să determine spiritul să simtă cu totul altceva: de exemplu, ca ea să-1 facă să o simtă pe ea însăşi, sau în măsura în care ea se produce în creier sau întrucît ea este în picior, sau mai degrabă într-un alt loc oarecare între picior şi creier, sau în sfîrşit în oricare alt lucru în care s-ar putea să fie; dar nimic din toate acestea nu poate să contribuie la conservarea corpului atît de bine ca tocmai ceea ce îl face să simtă.

La fel cînd avem nevoie să bem, de la acest fapt se naşte o anumită uscăciune în gîtlej care îi pune în mişcare nervii, şi prin

intermediul lor şi părțile interioare ale creierului; iar această mişcare face spiritul să resimtă sentimentul de sete, pentru că în această ocazie la care ne referim nu există nimic care să ne fie mai de folos decît să ştim că, pentru conservarea sănătății noastre, avem nevoie să bem; şi tot aşa şi cu altele.

Din toate acestea rezultă în mod deplin că, cu toată bunătatea suverană a lui Dumnezeu, natura omului, în măsura în care este alcătuită din spirit şi din corp, nu poate să nu fie uneori eronată şi înşelătoare.

Căci dacă există vreo cauză care provoacă, nu în picior, ci în vreuna dintre părțile nervului care este întins de la picior pînă la creier, aceeaşi mişcare care se produce în mod obişnuit cînd piciorul este prost dispus, va fi resimțită durerea ca şi cum ar fi fost în picior, iar simțul va fi desigur păcălit; pentru că una şi aceiaşi mişcare în creier neputînd provoca în spirit decît unul şi acelaşi sentiment, iar acest sentiment fiind cu mult mai des suscitat de o cauză care răneşte piciorul, decît de oricare alta s-ar întîmpla să existe într-altă parte, atunci este cu mult mai

potrivit ca ea să transmită spiritului durerea din picior, decît pe aceea din oricare altă parte Şi chiar dacă uscăciunea din gîtlej nu provine întotdeauna, precum se întîmpla de obicei, de la faptul că băutul este necesar pentru sănătatea corpului, ci uneori de la o cauză cu totul contrarie, cum se verifică în cazul hidropicilor, totuşi este cu mult mai bine ca ea să deruteze în respectiva împrejurare, decît dacă, dimpotrivă, ea ar deruta întotdeauna cînd corpul este într-o bunăstare a sănătății; şi tot aşa şi cu altele.

Şi desigur acest considerent îmi foloseşte mult, nu numai pentru a recunoaşte toate erorile cărora le este supusă natura mea, ci şi pentru a le evita, sau pentru a le corecta mai uşor: căci ştiind că toate simțurile mele îmi aduc la cunoştință cu privire la comoditățile sau incomoditățile corpului, mai degrabă adevărul decît falsul, şi aproape întotdeauna putînd să mă folosesc de mai multe dintre ele pentru a examina acelaşi lucru, şi în afară de aceasta, putînd să mă folosesc de memoria mea pentru a lega şi a aduna la un loc cunoştințele prezente cu cele trecute, şi de intelectul meu care a descoperit deja toate cauzele erorilor mele, nu trebuie să-mi fie teamă de acum înainte că vor mai exista inexactități în lucrurile care îmi sînt reprezentate cele mai adesea prin simțurile mele. Şi trebuie respinse toate îndoielile din aceste zile care tocmai au trecut, ca fiind hiperbolice şi ridicole, în special această incertitudine atît de vagă cu privire la somn, pe care nu-l puteam deosebi de veghe: căci în prezent am aflat, cu privire la aceasta, o deosebire foarte importantă, ce constă din faptul că memoria noastră nu poate niciodată să lege şi să îmbine visele noastre, tot aşa cum obişnuieşte ea să îmbine cele ce ni se întîmplă cînd sîntem treji. Şi, de fapt, dacă cineva, cînd sînt treaz, îmi va apare absolut pe neaşteptate şi va dispare tot la fel, cum fac imaginile pe care le văd cînd dorm, în aşa fel încît să nu pot să observ nici de unde vine, nici încotro se duce, în acest caz nu fără motiv îl voi considera un spectru sau o fantomă ce s-a alcătuit doar în creierul meu, şi asemănătoare acelora care se formează tot acolo pe cînd dorm, mai degrabă decît un om adevărat. Dar cînd iau

cunoştinţă de lucruri cărora le cunosc în mod distinct şi locul de unde vin, şi cel în care sînt, şi momentul în care îmi apar, şi dacă, fără nici o întrerupere, pot să leg impresia pe care mi-o fac, cu toată succesiunea restului vieţii mele, atunci sînt deplin sigur că iau cunoştinţă de ele fiind treaz, şi nu, deloc, fiind adormit. Şi nu trebuie în nici un fel să mă îndoiesc de adevărul respectivelor lucruri, dacă după ce voi fi făcut apel la toate simţurile mele, la memoria mea, şi la intelectul meu - pentru a le examina, nu va fi fost raportat nimic de nici unul dintre ele, care să fie potrivnic la ceea ce îmi va fi fost raportat de celelalte. Căci din faptul că Dumnezeu nu este deloc înşelător rezultă că în privinţa aceasta nu sînt înşelat deloc.

Dar, pentru că necesitatea preocupărilor diurne ne obligă adesea să ne hotărîm, înainte de a avea răgazul să le examinăm cu grijă, trebuie să recunoaştem că, în ceea ce priveşte lucrurile particulare, viaţa omului este supusă extrem de des greşelii; şi în sfirşit, trebuie recunoscută infirmitatea şi slăbiciunea naturii noastre.